

**UNA HISTORIA INEDITA
DE GARRIGUELLA**

Per Mn. SALVADOR ANTICO I COMPTA

Ja en premsa aquests «Annals», la infatigable entusiasta de les nostres coses que és Montserrat Vayreda, en un dels recorreguts pels paratges de la comarca en recerca de dades pel seu llibre sobre els pobles de l'Alt Empordà, va trobar a Garriguella, a casa del Sr. Lluís Anticó, nebot de l'autor, un curiós manuscrit sobre la història d'aquella localitat.

En una comarca com la nostra on s'ha destruït tant, trobar un document d'aquesta mena —que tindrà més o menys valor històric— sempre s'ha d'agrair, doncs les nostres desgràcies en aquest camp venen de lluny, de mitjans del segle XVII, quant la Guerra dels Segadors. Sense pretendre fer una història exhaustiva de la nostra ruïna documental i artística, és indubtable que els anys mitjans del segle XVII, poden fitar-se com el punt de partida, quelcom així com el començament del nostre modern vandalisme a gran escala, ja que de pèrdues, destruccions i abandó n'hi ha hagut sempre. Una primera tongada comprèn tota la segona meitat d'aquella centúria —amb les innumbrables guerres entre Lluís XIV i la monarquia dels Austries— i els primers quinze anys del segle següent, amb la guerra de Successió. Després d'un llarg parèntesi de pau, durant la major part del segle XVIII, comença una segona tanda de desgavells, amb les lluites del tombant de segle, és a dir, la «Guerra Gran» primer i la de la Independència després.

La nostra posició geogràfica com a lloc de pas entre França i la resta d'Espanya, convertí l'Empordà en un extens camp de batalla durant anys i anys, amb totes les catastròfiques conseqüències que aquest fet comportava: brutalitats de la gent armada, abandó dels pobles, allotjaments, matances, cremes i, com a corolari, la contínua expoliació del patrimoni cultural —recordem la famosa Bíblia de Roda, requisada pel Duc de Noailles i avui a la Biblioteca Nacional de París.

Una tercera sotragada, potser la pitjor fou deguda a la desamortització i a les contemporànies guerres carlines. I, per si encara no n'hi havia prou, la desfeta quedà rematada durant la nostra Guerra Civil del 36, amb els expolis, cremes i destruccions d'esglésies, convents i rectories.

És per tot això que descobrir supervivents del nostre llegat, ja sigui en forma d'objectes artístics o bé literaris, com fou l'original quadern de memòries del pagès de Palau Saverdera, trobat, estudiat i publicat pels socis del nostre Institut Jordi Geli i Mª Àngels Anglada, és com treure un premi a la rifa dels valors espirituals.

El manuscrit que es dona a conèixer ara té com autor a un sacerdot de Garriguella, Mossèn Salvador Anticó i Compta, rector de Sant Julià de Ramis i darrerament beneficiat de l'església parroquial de Sant Pere de Figueres, ciutat on morí l'any 1945. Enamorat del passat del seu poble, dedicà bona part dels seus darrers anys a cercar notícies sobre el mateix, ja en les obres clàssiques d'historiografia comarcal i regional, ja en arxius o en documentació particular, fins i tot del veí Rosselló, on s'interessà per esbrinar l'origen del seu cognom. Fruit d'aquestes recerques fou una «Història de Garriguella» que, si bé està datada del 13 de juliol de 1936, poc abans de començar la nostra Guerra Civil, de fet pot considerar-se elaborada força abans.

El manuscrit comença per un «Index» en el qual es ressenya breument el contingut de cada un dels trenta capítols de que consta. D'esperit detallista i ordenat, l'autor ens fa saber en un capítol introductor, la situació de Garriguella, així com aquelles característiques físico-econòmiques que creia indispensables per emmarcar els fets històrics que vindran després. Segueix amb uns capítols sobre generalitats referents a la història antiga —incloint la prehistòria— i que no tenen cap més interès que repetir sobre l'Empordà aquelles llegendes o suposicions que, procedents en part de les fonts clàssiques, foren interpretades fantasiosament —i sempre per enaltir les respectives poblacions— pels historiadors locals posteriors. Un exemple ben clar el tenim en l'atribució a Garriguella d'una suposada «Gerisena» a les fonts romanes i de la qual adjunta un gràfic que representaria el vell recinte murallat i, fins i tot, un pla amb la corresponent escala.

Deixant a part aquests detalls anecdòtics, l'interès d'aquestes històries locals resideix sobretot en les notícies i dades que, en mig de molta palla, ens transcriuen, a vegades procedents de la tradició oral, altres copiada de documents o manuscrits avui desapareguts. Així, per exemple, en el nostre cas, l'autor es refereix sovint a un historiador local, el Sr. Sucarrat, que escriví pels volts de 1872 i l'obra del qual, dipositada a la Biblioteca de l'escola de Garriguella, desaparegué en el daltabaix de 1936. Altres cites documentals fan referència als cartularis de Vilabertran, etc., si bé sense la corresponent cita erudita a peu de pàgina o en apèndix final, encara que ja comprenem que potser és demanar massa, tant per l'època en que s'escriví el manuscrit com per la preparació de l'autor, simple aficionat a la Història i no historiador professional.

Menys interès posseeixen les informacions procedents de les històries clàssiques de l'Empordà, ja siguin les dedicades exclusivament a aquesta terra, com la de Pella i Forgas, ja les que la toquen marginalment, com les de Pujades, Montsalvatge, etc.

La present edició no comprèn tot el llibre de Mossèn Anticó sinó només la part que va des del segle XIII fins els anys de principi del nostre segle; és a dir, dels trenta capítols en que es divideix l'obra, deixem sense publicar els vuit primers. Justifiquem aquesta mesura en el fet de que els citats primers capítols molt poca cosa d'interès poden oferir des del punt de vista històric; doncs es limiten a recollir suposicions força arriscades o a copiar notícies ja esmentades en altres publicacions. És des de la Baixa Edat Mitjana que poden ja espigolar-se notícies de cert interès, si bé no és fins el segle XVIII, i sobretot en el XIX, que conté esdeveniments i relacions originals sobre la vida i la gent de Garriguella, que és realment el que interessa, doncs les alusions a l'Empordà o a Catalunya ja ens són conegudes.

En quant a l'estimació d'aquesta història resideix, com acabem d'apuntar, més que en el seu contingut total, en el fet de transmetre'ns i conservar-nos escampades aquí i allí, notícies d'esdeveniments que, sense ella, probablement s'haurien perdut. Més que una autèntica història local, el manuscrit ve a aparèixer com un recull documental, de valor desigual, però que a manca d'altres hem d'aprofitar. En una comarca, com la nostra, tan exprimida, expoliada i saquejada, gairebé sense arxius, troballes d'aquest caire, malgrat llur desigual valor, crec que hem de fer els possibles per donar a llum.

Hem cregut convenient aquesta prèvia explicació per sortir al pas de possibles crítiques sobre la decissió de fer-l'hi un espai en els nostres «Annals», crítiques que per a uns poden anar dirigides al mateix fet de la publicació del text i per altres a la seva reducció a uns capítols. Admetent que ambdós punts de vista poden sostenir-se, pensem que serà positiu pel millor coneixement de la nostra terra, una de les finalitats dels «Annals», fer-ho així.

A.C.

CAPITOL IX (1200 a 1300)

Monestir o Priorat de Benedictins Negres de la Mare de Déu del Camp -
Sèrie d'abats - Testament d'Adelaiza - Passa a la jurisdicció de Roses
i més tard d'Amer - Document de Ferran II.

Tornant altre cop a ocupar-nos de la Mare de Déu del Camp, hem de dir que primerament fou una capella fundada per a commemorar un gran fet d'armes sota la invocació de Sant Andreu o de la Verge. Aviat s'hi troba junt un monestir, segons uns, o bé un priorat, segons altres; essent segurament els primers monjos benedictins negres, com diu la fundació de Sant Quirc, o sia aquells que amb llur treball desemboscaren tota aquesta muntanya i vall de Leocarcari, després d'haver-ho conquistat als moros.

La fundació d'aquest monestir no es troba precisada en lloc, però es pot conjecturar seria pel segle X, doncs a les cròniques de Sant Quirze hi ha mentat, a més de Sant Quirc el de Sant Andreu que en aquella època amb la fervent devoció a la Verge tal volta canviaria de nom, com fa observar el Sr. Sucarrat, i els monjos de Sant Quirc ajuntarien la devoció a Sant Andreu al seu propi monestir.

Pella i Forgas diu que pels segles X - XI i XII hi havia a la Mare de Déu del Camp de Garriguella un Priorat de monjos (no diu quins) com a refugi per als vianants entre els monestirs de Sant Pere de Roda i Vilabertran.

En morir la famosa comtessa de Barcelona Ermesindis, filla de Roger, comte de Carcassona, casada amb Ramon Borrell i mare de Berenguer Ramon I, el Vell, feu llegats a quasi tots els monestirs de Catalunya i, entre ells, s'anomena Sant Quirc, però no menta per res el del Camp, pel que es desprèn que seria el Camp sols Priorat ja en 1050.

Des d'aquesta època s'anomena sempre Santa Maria del Camp. Així ho trobem escrit en el Breviari del Bisbe Montrodon en 1345, dient hi havia un monestir de religiosos. Després en quasi tots els cronistes que parlen d'ella, com és el llibre Verd del Cabilde de Girona de 1362, anomenant-lo «Prioratus Monasterii Santa Maria iuxta Garriguella».

El que en parla més és Montsalvatge, dient primer fou monestir i més tard priorat. Però hi ha una total confusió de dades entre les moltes referències que fa d'aquí i d'una altra Mare de Déu del Camp del Rosselló que té alguns punts molt similars als d'aquí, però que no convenen del tot allà, tot el que fa creur, cotejant certes dades, són exclusives d'aquest santuari nostre.

Una curiositat queda dubtosa entre els dos punts dits, és el cèlebre testament de la famosa Adelaiza o Adelaida, fet a 7 d'Abril del 1140 que deixa els seus béns a la Mare de Déu del Camp (no diu quina) en anar a

emprendre el seu famós viatge a Terra Santa. Aquesta noble dama, filla del Llanguedoc, fou com una santa, anant a peu a Palestina i escrivint detalladament el seu pas per totes les terres que transità.

Montsalvatge, com s'ha dit, dóna lloc a una confusió entre els dos monestirs del Camp, el de Garriguella i el del Rosselló (sic). Diu que aquest estava subjecte al de Vilabertran, puig els priors d'ell comencen en un conveni d'Arnald II, bisbe d'Elna, i Pere Rigall, primer abat de Vilabertran, fet pels anys 1087 a 1096, segons uns escrits de 1118 que ell trobà. En aquest cas, els monjos serien Agustins, com el fundador de Vilabertran que fou de molt de renom.

Del mateix document es desprèn que Ramon Guillem de Rocabertí havia donat abans el lloc i capella al bisbe d'Elna, Artand, que fundà una comunitat d'Agustins. Segons Montsalvatge, foren: Enric, 1107 - Ramon, 1116 - Pons, 1148 a 1163 - Ramon, 1199 - Guillem, 1204 - Pere, 1248 - Guillem de Llansò, 1248 - Bernard, 1301 - Dalmau Despuig, 1395 qui morí 17 calendes de Juny - Guillem Moles, 1430 - Ramon Bach, 1442 - Ramon de Salvart, 1468 a 1520.

Aquí acaba la sèrie de priors. Precisament en el mateix segle i ordenament que comença la sèrie dels Priors Benedictins del Monestir de la M. de D. del Camp de Garriguella. Tot això fa pensar seria del mateix monestir més essent tots noms purs catalans i molt vulgars en aquesta comarca.

Els Priors Benedictins coneguts de la M. de D. del Camp de Garriguella són: Miquel Fanals, 1549 - Miquel Mir, 1605 - Fr. Bonaventura Buxerons del qual una escriptura diu «prengué possessió del Priorat en 1773, professà i va marxar a la casa matriu (no diu data) i fou nombrat en 1792. Obi 7 Janer (no diu l'any)». - Felip Flaquer, 1792 - Ignaci Sayol, 1812 a 1827 - Baltasar Tura i de Falgàs, 1827 a 1829 - Diego Masmitjà, 1832 a 1833. Aquestes dades foren tretes del monestir d'Amer, al qual estava subjecte aquest Priorat des del segle XIII, com diu allà; però abans ho havia estat del monestir de Santa Maria de Roses, com consta d'un document, i això era en 1306.

Més tard, diu Montsalvatge, el mateix Rocabertí ho reclamà i el lliurà als de Vilabertran, oposant-s'hi el Bisbe d'Elna. Però aviat fou independent, doncs en 1162, aquest Priorat obtingué del Papa Alexandre III confirmació dels seus béns i privilegis, i declaració de que aquest Priorat quedava subjecte a la Santa Seu. També diu Montsalvatge que la fundació de dita capella, la tradició l'atribueix a Carlemany «sense proves certes». Precisament és el cas de la Mare de Déu del Camp de Garriguella.

Resumint, doncs, tenim que a la M. de D. del Camp de Garriguella a més de la capella fundada en el camp de la gran victòria de la reconquesta, s'hi va fundar pels anys 980 a 1000 un monestir de benedictins d'origen de St. Quirc, que per la poca importància fou convertit en priorat.

Estigué més tard subjecte al monestir de Roses en 1306, i després al d'Amer en el mateix segle fins a l'any 1835, en qué fou abolit i passà el culte a càrrec de la parròquia de Garriguella, a la que fou agregada, tenint-hi un capellà custodi.

De la manera com passà de la jurisdicció de S. Quirc al Monestir de Roses no consta en lloc, però dóna força llum a això l'historiador Taberner, bisbe de Girona, que escrivia pels anys 1700, éssent al Rosselló encara, en la seva «Història dels Comtes d'Empúries i Perelada», dient que antigament donava col·lació d'aquest Priorat del Camp de Garriguella l'Abat de Sant Pere de Roda, com actualment (1700) encara té els drets. També diu que a últims del XV ténia aquest dret Jaume de Cassador, que fou bisbe de Girona. Aquest traspàs tal volta fou per una venda o cessió, o qualsevulla transferència de domini feta entre els dits monestirs, però, avui per avui, no consta enlloc. No obstant veiem encara molt temps després que S. Quirc conserva la seva jurisdicció sobre la parròquia de Santa Eulàlia i l'església de Sant Nazari, segurament fins que «a instància del Rei d'Espanya el papa Climent VII incorporà el monestir de Sant Quirc al de Besalú, en 1592».

Es de remarcar que a 16 Setembre 1488, Galceran II, Abat de Sant Quirc, fou beneït pel bisbe d'Elna, Carles de Montigny «en l'església de Ntra. Sra. del Camp» segons notícies històriques de Monsalvatge, tom. 8. Pàg. 99.

També cal mentar que a 4 de Setembre 1506 el Rei Ferran el Catòlic visità dit Santuari o Priorat, on hi firmà un privilegi en el que ordena no hi ha lloc a apel·lació en certs casos que els Consellers de Barcelona obraven com a jutges. Això és relatat per Oliva, Micer Bosch de Perpinyà, Monsalvatge, Sucarrat; etc. (Succeïa això poc abans que embarqués par a anar a Itàlia. Era llavors rei de Castella, de Catalunya i Aragó.

CAPITOL X

Quermançó - Malaveïna - Puig de la Pidralta - Puig de Samuel

En aquesta època que anem a relatar tingueren gran importància alguns punts del terme de Garriguella, estratègics per si sols. Aquests són: Primer, el castell de Quermançó, qual etimologia explicarem al principi. Aquest castell està situat al lliandar del terme, part sol ixent; és una roca sola, ben destacada del sòl, d'alçada uns 30 metres, tallada verticalment d'una part sobre un barranc inaccessible a tota escomesa; i per l'altra, defensada l'entrada per dues torretes soles, deslligades del conjunt, sense comunicació aparent però segura per sota terra com tindria en aquell temps. És doncs, una defensa natural admirable capaç

dè resistir l'embestida de qualsevol multitud molt superior als pocs que cabrien dintre el seu petit perímetre. Es posada al peu mateix de la carretera que, com una artèria, travessava l'Empordà i passava pel pas natural que dona accés al Pirineu.

Allà hi ha rastres de diferents èpoques. Com ho indica ja el mateix nom, fou aprofitada segurament com a defensa pels primitius celtas; després els romans la fortificaren per guardar la carretera dita, feta per ells; els moros també l'utilitzarien, puix que ha quedat en la tradició popular que era del temps dels moros; i ara, en aquesta època que relatem, consta que es resistí fins a l'últim al gran exèrcit de Felip rei de França, restan fidel al rei en Pere III d'Aragó. Més tard també té gran joc en la història d'aquest poble en les diferents guerres i fets que suportà, com veurem.

El segon punt estratègic és la Torre de la Malaveïna, posada en el punt més alt de la serralada de ponent, oferint la perspectiva més ampla i més bella de tot l'Empordà, com deia el Sr. Moner de Figueres, historiador i coneixedor de nostra contrada. Es diu que fou un dels llocs més preferits pels estudis dels enginyers que s'han fet a l'Empordà, afirmant-se que constituí el primer emplaçament ideat per a la construcció del castell de Sant Ferran, avui de Figueres.

Era i encara és més o menys, una torre sola, petita, d'uns vuit o déu metres de diàmetre, de construcció; el que es veu ara és de l'edat mitjana, però segurament n'hi havia una altra d'anterior, com ho indica el seu nom, que segons Carreras Candi, és celta, i significa «fita pròxima». El nom de «mala» significa, no com diu el Sr. Sucarrat dolenta veïna, sinó pedra, o fita, o senyal, semblant al de Malavella d'aquí, o al de Malasola d'Itàlia; i veïna, en relació a la fita o torre de Maladoc de França, amb la que es comunicava pel telègrat de senyals en altres temps, segons escrits de la Biblioteca de casa Mateu de Perelada. També té la seva història segons dades que anirem veient.

El tercer punt és el Puig de la Pedralta, Peralta o Pidralta vulgarment dit, i es troba a la part nord-est. Aquí hi ha poca cosa a relatar, sembla del més primitiu del terme, amb una grossíssima pedra, o truc, on els perits podrien estudiar-hi molt, doncs, com és veu, és un cas rar; sembla com un altar primitiu on els primers habitants adorarien les seves divinitats, o un record funerari de les races ancestrals que transitaren per aquest Empordà. La pedra aquesta, com es veu, no es troba ara en el lloc on deuria ésser aleshores, sinó remoguda per una força estranya, potser dels elements naturals o bé dels homes, encara que sembla més aquest cas últim, doncs hi ha rastre de la mà de l'home en uns fonaments arrant de terra. No hi ha dades històriques d'aquest puig, doncs és menys important que els altres dos dits, encara que aprofitable en alguna ocasió, com fou i veurem en la revolta d'en Pi i Sunyer en la primera república.

El quart és el Puig de Samuel, és el més aprop del poble, part nord, poc elevat però posat amb vistes a tota la població de Garriguella i sobre tot immediat al Camp de Millet, avui Mare de D. del Camp, teatre de la famosa batalla de Carlemany que, com diu el Sr. Sucarrat i d'altres, és el lloc més apropiat per a la direcció d'un cas així.

Ara, per qué s'en diu de Samuel?... En molts escrits antics de finques és anomenat així, avui és el seu nom vulgar, però no es troba cap explicació concreta del seu origen. Potser derivaria d'una certa influència jueva en els anys que estigueren en aquesta comarca, doncs, com he vist en molts altres indrets de França, Itàlia, Grècia, Turquia, etc. i també al sud d'Espanya, s'hi troben certs punts alts aprop de poblacions on hi havia hagut jueus, anomenats de Samuel, en recordança del cèlebre que tenen a Palestina, on hi ha el sepulcre d'aquell gran profeta, molt venerat per ells. Més els jueus, en escampar-se i establir-se a les poblacions, per precaució se solien situar en un còrrec aprop, com es veu a Figueres, Barcelona i d'altres, que per això se'n diu el Còrrec dels Jueus; aquí, doncs, també hi ha un còrrec immediat al puig dit que encara que no es digui ara del jueus, ha quedat amb el nom de còrrec, i no es troba enlloc més del terme.

Després, a pocs metres de l'antiga Garriguella hi ha un turonet amb edificació d'una casa o cabanya i una torre molt petiteta, sense espitlleres, que en diuen el Molí de Vent. Com es veu la construcció no és molt antiga, com vol atribuir-li el Sr. Sucarrat dient que és com les muralles de la primitiva Gerisena; ni és cap lloc estratègic; sinó que és, com el nom mateix ho indica, un ingeni de moldre gra per medi del vent, del temps antic, com els de la Manxa, situat en un paratge ver cahal de tots els vents.

En el Puig d'en Bueno, lloc anomenat Binarells, pels anys 1878 s'hi trobaren algunes cistes petites amb urnes funeràries que sembla, segons relació del trobare, serien de les més primitives. Les sepultures de les Fossés d'en Pere Compta, trobades en 1876, eren més posteriors, tot més romanes.

CAPITOL XI (1300 a 1350)

No es poden fer jaces a Garriguella - Pere III - Invasió de la Creuada - El seu pas per aquí - Garriguella centre del campament dels creuats

En córrer aquests segles en que la casa comtal de Barcelona s'uneix amb la Provença i més tard amb la d'Aragó, formant ja un gran estat a una i altra banda del Pirineu, de Garriguella no es troba a penes res que mentar. Englobat tot el seu terme en la marxa general del regne i

no havent aquí de lluitar contra la morisma per que n'estava ja net, la seva història s'eclipsa quasi, si no és que es pugui mentar el que diu Pella i Forgas: potser mentres el comte Huc d'Empúries regentava l'estat de Catalunya per haver anat el rei a subjectar a Niza, un decret del dit comte d'Empúries que diu «No es podran fer jasses pels remats en alguns llocs, com era el lloc de Garriguella». —Això ho treu de la Revista de Gerona de l'any 1882—. Per tant en aquell temps ja hi hauria la consuetud dels pastors de baixar de la muntanya amb ramats i voldrien posar-se a la plana ja conreuada.

No obstant cal remarcar un gran fet desenvolupat en part en aquest terme de Garriguella, que dona llum del que seria Garriguella en aquell temps. Com consta a la història universal i més particular de Catalunya, havent mort Jaume I el Conquistador, el més significat rei de Catalunya i Aragó, el seu fill Pere III, tingué moltes bregues amb la casa de França de resultes de pretenir els dos el regne de Sicília; motivant això la matança de francesos en les cèlebres Vespres Sicilianes. Resultant d'aquí una sèrie de jocs i compromisos diplomàtics entre Carles d'Anjou, Pere III i el Papa Martí IV, que duraren molt temps i portaren moltes guerres, arribant el Papa fins a excomunicar al rei de Catalunya, i seguit-se d'això una gran creuada de tota la França i molta part del centre d'Europa contra Pere III.

El rei de França, Felip l'Atreuit, amb connivència de Jaume, Comte del Rosselló, germà de Pere III, passà amb un gran exèrcit a Perpinyà preparant-se per entrar a Catalunya. Al Rosselló hi estigueren uns dos mesos, i això era per l'Abril de 1285, intentant tots els passos del Pirineu.

Aquest exèrcit era d'uns 200.000 homes, segons uns; 300.000 segons altres; i fins alguns cronistes n'hi posen 600.000, dividits en sis cossos. El primer era d'uns 10.000 homes, arribistes de tots els exèrcits d'aquell temps, gent aventurera i desenfrenada, quasi sense armes però amb ànsia de conquesta. El segon, gent ben armada dirigida pel mateix rei de França. Al tercer, hi havia els comtes de Tolosa, Carcasona, Belcaire i Foix amb la cavalleria en nombre, es diu, de 80.000. El quart era un grup de cavallers amb les mesnades «xics» o gent del Llenguadoc, Borgonya, Picardia, Normandia i Flandes, custodiant el penó de França i el del Papa. El quint, una multitud innombrable de dones i tota classe de gent, sèquit dels exèrcits d'aquell temps, amb tendes, lliteres i tot el Bagatge d'una cort; gent, alguns, de bona fe per a guanyar les indulgències, però altres força arribistes també. I el sisè era la pròpia cort, on hi havia el legat del Papa, Joan Cholet, i el fill del mateix rei de França, per qui es feia l'empresa a fi de constituir-lo rei de Catalunya i Aragó.

Pere III, el Gran, sabent l'envestida que li venia a sobre, com un llamp saltà a Perpinyà abans que els francesos hi fossin, i havent fugit el seu germà, se n'emportà l'esposa d'aquest i dos fills, nebots seus. Segons

uns cronistes els portà pel coll de Banyuls passant per Garriguella fins a Torroella de Montgrí. Després reuní algunes forces i es parapetà en el coll de Panissars, i estengué els seus homes cap aquí per a tapar el coll de Banyuls; havent-hi totes aquelles facècies dels focs que feu fer, o de les traidories i febleses dels de Castelló i Figueres, poblacions que, indignat, jurà que volia cremar, com conta la història.

Més concretant-nos aquí, no podent l'exèrcit francès entrar per enlloc a Catalunya, diuen uns que l'abat de Sant Pere de Roda, altres el d'Argelés, altres el de Sant Quirc, però més cert com diuen Pella i Forgas i Bofarull, un home, que el perdonaren en la rendició d'Elna perquè els hi ensenyés el camí (puix coneixia els trasteigs del Pirineu) els hi va ensenyar el pas de la Massana. En una nit sola, uns mil homes amb destrals i pics obriren el camí, anant al davant un tal Guillem de Pau, picapedrer i molt perit en fer camins, i vint homes de Castelló. Sorpresos, doncs, els pocs catalans que guardaven aquell pas, alguns moriren i altres fugiren anant a portar la trista nova al seu rei, en Pere III. Desesperat aquest, malfiant-se del comte de Castelló i d'altres, marxà cap a Torroella de Montgrí, d'ésprés de cremar Perelada, i escapant de la traïció dels de Castelló. Fortificà a Girona i anà a Barcelona per a remoure tot Catalunya, disposat a disputar cada pas la seva terra als francesos.

Tornant ara a l'exèrcit francès, s'ha de dir que a còpia de dies passà tot i s'establí, diuen les cròniques, al Puigmilat, Vallgornera, La Garriga i a Garriguella; tenint com a centre per a punt de vista i de força, la Torra de Malaveïna, com es desprèn del peraladenc Muntaner, testimoni i historiador d'aquest fet, quan es plany de la crema de la seva estimada vila, feta pels almogàvers. Segons es llegeix a la Història dels Comtes d'Empúries i Perelada, la major part de l'exèrcit francès s'establí en el pla de Garriguella fins a Roses.

Aquí, doncs, a Garriguella, s'hi establiren els dos cossos últims de l'exèrcit francès, com a poblat que era i que oferia més comoditats per al cardenal, nobles i dames que constituïen la creuada. I aquí, com sempre, tingueren lloc les corredisses d'uns i altres, essent com eren una tan gran munió.

Avançaren per tot l'Empordà arribant a posar setge a Girona per llarg temps, donant lloc a aquell episodi tradicional de les mosques de Sant Narcís, però hagueren de recullar amb vergonyosa desfeta, posant-se malalt el rei de França a Vilanova, i passant desastrosament, els pocs que quedaren de l'exèrcit francès, pel coll del Portús.

Com veuria, doncs, Garriguella, primer aquell estol de gent per aquesta plana bellugant-se desafortadament...! I després, com veuria la desfeta de l'exèrcit francès retornant, molts esmaperduts i fugitius, pel mateix pas d'anada de la Massana; i també molts, deixes de la derrota naval que els hi havia donat Roger de Llúria el 24 d'agost davant de Cadaqués i Roses...!

La història no diu res de particular sobre el que succeís a la nostra població, encara que deixa entreveure que, primer, força gent d'aquí simpatitzava amb la creuada; però després foren ben lleials al Rei, com ho demostra un escrit de Pere III des de Panissars a un tal Clariana, del que més tard en trobem rastre per aquests paratges.

CAPITOL XII (1350-1400)

Casament de Jaume II a Vilabertran - Garriguella és del Comtat de Castelló - Aquest Comtat fineix al peu de Quermançó - Fundació de Sant Sebastià - Armanyac entra aquí el dia de Nadal

Morts en el mateix any Carles d'Anjou —7 de gener—, el papa Martí IV —el març—, Felip l'atrevit —5 de Novembre— i també Pere III de Catalunya —11 de novembre— actors principals tots de la trista guerra, passaren alguns anys de pau i quietud, essent molt perseguit i fins desterrat el clero d'aquesta comarca de resultes d'allò passat.

A Pere III el succeí son fill Alfons II que morí als 27 anys i fou enterrat a Vilabertran, segons una làpida d'allí. El succeí el seu germà Jaume II, que era rei de Sicília.

Pel 1295 els francesos intentaren altre cop remoure's apoderant-se de Campmany, Requesens i Sant Quirc, però aviat es feren les paus casant-se a primers de novembre de 1295, el citat Jaume II, amb Na Blanca de Nàpols, filla dels d'Anjou. S'ha de mentar que aquest casament es verificà a Vilabertran. Diuen els cronistes que foren tantes les solemnitats i festes durant vuit dies, que no cabien els nobles acompanyants en les poblacions del voltant, de Cabanes, Perelada, Vilanova, Vilatenim i Figueres, i per tant fins aquí arribarien les exultacions que conta Muntaner.

En el segle XIV, Garriguella marxava al compàs del comtat de Castelló d'on formava part, suportant segurament les lluites en les rivalitats dels seus comtes amb els de Perelada i Besalú, recolzats aquests per la casa d'Aragó, arribant el de Castelló a cridar l'ajut dels reis de França per mor d'aguantar la independència del seu comtat que ja s'anava esllanguint fins a la mort de Ponç Huc IV, precisament en el moment que era assassinat el seu hereu Huc. Deixà per poc temps a son fill Magaulí com últim record d'aquella sang goda que tant de temps havia senyorejat aquí en comtats, bisbats i abadies.

L'últim epissodi de la independència d'aquest comtat precisament fou aquí al peu de les muralles de Quermançó, segons Pella i Forgas; on hi morí la flor de la joventut de nostra comarca. Passà el comtat de Castelló amb Jaume II, a la casa comtal de Barcelona, qui nomenà un

príncep dels seus com a comte. Aquest liquidà les despulles de la casa comtal, primer amb la venda de l'única barca que quedava fondejada a Roses, tota la vaixela i mobles, donant començament a la segona dinastia de comtes o sia d'Aragó.

El 1302 tingué lloc la cèlebre expedició dels almogàvers, catalans i aragonesos, a Constantinoble, amb les mil heroïcitats que meravellaren el món, segons diu la història. Segurament hi havia algun jove d'aquí, puix el peraladenc Muntaner fou un dels capdills i historiador, i com a veïns i batussers que eren, s'hi unirien com a companys dels de Castelló d'on n'hi va haver un que fou un heroi, essent l'únic que s'escapà de la gran matança d'Andrinòpolis en la que fou assassinat Roger de Flor.

Pels anys 1347 a 1349 s'ha de mentar la fundació de la capella de Sant Sebastià de Baix a Garriguella, que, com totes les d'aquest Sant, de Perelada, Sant Pere Pescador, etc., tenen el seu origen en una gran pesta de tifus i còlera, com diu una còpia del cartulari de Vilabertran, i també d'una malura dita la Grànola o Foc de Sant Antoni, que fou el flagell de l'edat mitjana aquí Catalunya, éssent-ne víctima una comtesa de Barcelona, segons la història. En tres mesos sols, moriren vint-i-quatre monjos de Sant Pere de Roda, segons en Montsalvatge. Aquestes capelletes es fundaren com hospitals o lazarets, fora població, aquí fora muralles, on hi tenien els apestats; advertint que si ara es troba fonda, és per les desferres escampades de les antigues muralles per arrasar els fossos. Segons una pedra d'allí fou reedificada i engrandida l'any 1588.

S'ha de notar que al mateix lloc hi havia posteriorment, i encara hi és, un departament dit la Presó —lloc petit en el que jo hi he vist tancar algun borratxo, en els primers anys de les vinyes noves, quan el vi sorprenia a algun vagabund ambulat—. El pis de sobre, havia servit antigament de secretaria.

L'any 1359, el dia de Sant Jaume, una gran plaga de llagosta assolà tot aquest terme, segons diuen les cròniques.

A últims de segle hi va haver una gran revolta contra els jueus, començant a Sevilla el dia 6 de juny, seguí a Castella i Aragó, i el dia 5 d'agost a la matinada fou la matança gran en el Call de Barcelona, repercutint a Girona i a Castelló, d'on desaparegué aleshores la seva important sinagoga. Potser també aquí ressonaria el mateix crit, puix que després no es troba rastre d'ells si no és el nom del Puig de Samuel, com s'ha dit.

En 1384, dia de Nadal, entraren els francesos manats per Armanyac, a través de Requesens i Coll de Banyuls, instats pel comte d'Empúries contra el seu sogre, el rei de Catalunya i Aragó, Pere el Cerimoniós o del Punyaleit. A la nit passaren per aquí, seguint —diu— la serra de Marçà i entraren a Castelló que els rebé molt bé lliurant-los-hi les forteses de Verges, La Tallada i Bellcaire, havent de fugir de Figueres el rei amb sa esposa Sibil·la de Fortià, fent cap a Besalú, Girona, etc., segons conta la història.

CAPITOL XIII (1400 a 1500)

El cisma de l'Església es remou aquí - El Molí de Delfià - Els Remenses - Repartiment dels comuns de Garriguella - Garriguella reconeguda com a castell o fortalesa - Romiatge garriguellenc a Requesens

En començar el segle XV, trobem que tota la cristiandat es removia entorn del cisma de l'Església. Aquesta comarca segurament seria sosmoguda pels partidaris d'un i altre Papa, doncs per aquí passà el rei Martí l'Humà en anar a veure el papa Benet XIII, més tard també hi passà l'historiador Bernat Boades en anar a Perpinyà a trobar el mateix Papa. En aquesta ocasió, potser, fou quan trovà i llegí aquella de Scipió «a Garriguella» com diu ell.

L'onze de Juliol 1409, Benet XIII anà de Perpinyà a Sant Pere de Roda, després passà per aquí anant a Girona, el dia 19 del mateix mes.

Per aquest temps es feu el pacte, dit de les Parzeries Pirinenques, que establia el lliure trànsit i mutu respecte entre la vall nostra i la de l'altra banda, o sia Banyuls i Elna.

Mort el rei Martí sense successió, tingué lloc, com conta la història, el cèlebre Compromís de Casp, essent elegit rei de Catalunya i Aragó, Ferran II d'Antequera, el dia 25 de Juny 1412. Segurament tindria per aquí els seus contraris, puix que junt amb els de Castelló eren força partidaris del comte d'Urgell.

Per aquí, potser, passaria dit Ferran I d'Aragó —però II de Castella— quan anà a Perpinyà per acabar el cisma a fi de convèncer a Benet XIII perquè dimitís; no podent conseguir-ho, l'abandonà. També passaria per aquí aquest Papa des de Perpinyà anant a Barcelona, com també estaria per aquí el gran partidari d'aquest, Sant Vicenç Ferrer, predicant la gran creuada per a la conversió de jueus i mahometans.

Troblem a les escriptures que a 6 de gener 1448, un tal Antoni Castelló establí un molí a la ribera «vocato Orlina» amb el permís de l'Abat de Sant Quirc, per considerar-ho d'utilitat pública, però amb l'obligació de moldre de franc el blat per als monjos.

Feia temps que la vida social de Catalunya es resentia de la falta de braços, doncs d'aquest temps són les disposicions de la Generalitat perseguint i recobrant els esclaus evadits de llurs senyors. Aquests, junt amb els manumitits, gent lliure però pobra, lligada a la gleba pels seus amos, exacerbats per les vexacions i talles (impost sobre la collita que era quasi comú aleshores) començaren a remoure tot el poble en la revolta dita dels Remences. Com eren els més, imposaren la seva voluntat als seus senyors, acabant així quasi el feudalisme en nostra terra. Els senyors o cavallers, últimes restes de la sang goda, es resistien fortament

com veiem amb els comtes de Castelló i Besalú, i sobre tot amb el bisbe de Girona, en Guillem de Pau, els Margarits i els Cruïlles.

Com diu la història, fou aquí a l'Empordà on es remogué més la plebe, ficant-s'hi, com sempre, després la política. Ja no fou un moviment social desitjós de redempció, sinó una força que Na Maria de Luna, vídua del rei d'Aragó, feu servir per abatre l'orgull dels senyors feudals contraris a la seva reialesa. Més tard s'acabà la qüestió amb la pragmàtica de Ferran el Catòlic, abolint els «mals usos» dits, firmada a Guadalupe en 1486, tal com s'havia intentat una concòrdia ja en temps d'Alfons V en 1462.

Els principals agitadors foren en el Vallès, en Joan Sala; aquí en Verntallat, en Roca de Sant Ponç, en Guimau d'Aiguaviva i en Fàbregas que trasbalsaren tot l'Empordà, com ha passat sempre en qüestions d'aquesta classe. Tingué lloc aquí a Garriguella, en aquesta ocasió, el repartiment dels comuns en lots d'unes set o vuit vessanes, com veiem encara avui, segons algunes escriptures trobades d'aquell temps; adquirint des de llavors personalitat pròpia cada una de les famílies, construint-se cases grans i masos amb llurs patrimonis.

A últims d'aquest segle, a 12 octubre 1492, es feu el descobriment de les Amèriques per Colom. Si Catalunya no participà gaire a les avantatges, en canvi hi participà força en l'empresa amb els catalans Santangel, Ferrer i, potser, el mateix Colom. Garriguella no consta hi intervingués llavors, però sí després molt, com veurem.

Pels anys 1474, 1475 i 1476, els francesos de Lluís XI esbandiren varies vegades aquesta comarca, havent de sofrir més la gent d'aquí dels soldats o companyies del rei d'Aragó que venien a combatre que no pas dels altres, amb les contínues corredisses i moviments, segons diu en Pella i Forgas. En aquesta ocasió els francesos arribaren a apoderar-se de tota aquesta comarca fins a Vilanova de la Muga.

Pels anys 1493, en ocasió de posar en pràctica el tractat que havien fet Carles VIII de França i Ferran II d'Espanya, de que el Rosselló i Cerdanya passarien a Espanya, els rossellonesos s'esvalotaren molt. Sobre això Zurita conta un fet que indica el que era Garriguella aleshores.

Oposant-se fortament a aquest tractat els rossellonesos, el comandant de Bellagarde, en Joan de Piré, va convidar a una entrevista a en Joan Coloma, secretari i ministre molt apreciat d'en Ferran II, que estava aleshores a Figueres preparant per entrar al Rosselló; va citar-lo a Pont de Molins, dient-li que hi anés sol, doncs no hi hauria cap perill. Però en trobar-s'hi en Coloma, va veure que el rodejava un escamot de cavalleria essent comminat a baixar del cavall i a considerar-se presoner; després el mateix Piré se l'enmenà cap a Bellagarde.

En saber-se això a l'encontrada, en Joan de Lledó, comandant de Llers, que era aleshores el segon després d'en Coloma, va reunir els soldats i paisans —diu— «dels castells o forteses de Requesens,

Rocabertí, Garriguella, Llers i Sant Llorenç de la Muga, empaitaren als d'en Piré fins a Bellagarda, ferint al seu comandant i alliberant així a en Joan Coloma.

Garriguella era tingut allavors com una fortalesa de consideració i els seus habitants bel·licosos i valents, com fa notar el mateix Zurita, «...per ésser prop de la frontera».

S'ha de mentar aquí per curiós un document autèntic de la ciutat de Figueres que diu: Pels anys 1500 i tants, en ocasió d'una gran calamitat del país, es convocaren alguns pobles de l'Empordà i reunits a Figueres determinaren anar en processó a Requesens a fi de fer-li pregàries; havent d'anar-hi els de Garriguella i trobar-se amb els altres, en el lloc que en digueren «Les tres creus de Garriguella» que per això les hi plantaren. Avui se'n diu «La Creueta»; i és en el terme de Sant Climent, segons m'han dit.

Els pobles de Mollet i Sant Climent encara hi van tots els anys. A Figueres encara recorden quan hi anaven els passats, i en substitució ara van a la Salut de Terrades. (Deien que anaven a buscar la tramuntana). Garriguella ha deixat d'anar-hi, ja de temps immemorial, doncs ningú recorda cap tradició ni consta enlloc més.

CAPITOL XIV (1500 a 1600)

Firma de Ferran II a la Mare de Déu del Camp - El Pou de Beure - Els masos Puntils i Masdeneres

Ajuntats els dos regnes de Castella i Aragó, però no unificats com pretenen alguns, amb els reis Catòlics, Ferran II i Isabel I, després de guanyada Granada; feta després l'expulsió dels jueus i restant de la història, trobem que el rei Ferran II, vidu d'Isabel, i tornat a casar amb Germana de Foix, girà els ulls més cap aquí a Catalunya; així tingué guerra amb els francesos al Rosselló i a Nàpols (campanyes del «Gran Capitán»); pocs dies abans d'embarcar-se per a Nàpols estigué a Garriguella, firmant en aquesta ocasió aquella pragmàtica dita de la Mare de Déu del Camp, el dia 4 de setembre del 1506.

Capgirada doncs, la societat després de la revolució dels remences, prengueren ja nom algunes famílies aquí, com es veu en un cartulari de Vilabertran, pàg. 117, en que hi ha el casament d'en Joan Gener (a) Trobat de Garriguella amb Joana, a 26 Novembre 1566; com també algunes notícies de la casa Urtús, Rei, Frigola, Ferran, Compta i altres més o menys d'aquell temps.

Acabada aquí l'Edat Mitjana, comença amb el Renaixement el gust en les edificacions, ben diferent dels estils gots d'abans, essent-ne testimoni alguns casos de la població, més en la delineació de les places i

carrers. D'aquesta època són el «pou de beure» de Noves i la barana del «pou de Baix» a Garriguella que es feren amb certa competència i emulació.

Aparat tot el segle XVI pels regnats de Carles I i son fill Felip II aquí va seguir la sort del restant del regne amb l'absolutisme que era el règim predominant a tot Europa. I així, sense història particular de comarques, s'ha de notar només els temors i corredisses que experimentarien les seves gents, veient les contínues escameses durant mig segle dels pirates turcs en les costes i veient per dues vegades, des d'aquí Garriguella, cremar el castell i la població de Roses, fins que després del 7 d'octubre de 1571, a la batalla de Lepant, quedà aixafat el poder de l'islamisme.

De com seria el terme de Garriguella es veu que estava poblat de masos fins a la muntanya; doncs gràcies al digne arxiver del Cabilde de Girona, M. Iltre. Dr. Morera —amic benvolgut—, sóc copiat el document següent: «Index del Dr. Sulpici Pontich, verbo Garriguella: A 2 agost 1580, fol. 358, havent per part de la capellania donat mandat de no pagar-se al Sacristà una prestació nomenada Coronatge, que consisteix en 15 mitgeres, se feu comissió i a 2 novembre 150, fol. 371, se feu concordia que se dividís entre dit Sacristà i Capellania».

A 18 setembre 1722, fol. 40, tornaren los curats a fer perjudici per lo dret de Corona i també en los masos Pontils i Heras, i se procurà remei a 26 dits, fol. 41 vº. Se seguí plet a 12 setembre, fol. 44. Renunciaren de possessori a 23 setembre, notari Roig. fol. 46. Tractes, etc. de pau. A 26 juny 1723, fol. 134. Se seguí sentència arbitral omologada a 26 juny 1725. Not. Francisco Lagrifa de l'Oficialitat del Sr. Bisbe.

A 23 setembre 1726. Notari Roig. fol. 39. Consentiment per permutar la doma curada».

Com el Comtat de Castelló havia passat a la Casa d'Aragó, veiem que Garriguella seguia la mateixa marxa, doncs a 2 Desembre 1563, en prendre possessió de dit comtat el Procurador dels d'Aragó, o sia de Carles I, hi ha entre les moltes poblacions «...Garriguella...». Aquesta escriptura fou feta pel Notari de Castelló, Tomàs Vidal.

CAPITOL XV (1600 a 1700)

Expulsió dels jueus - El Bandolerisme - La democràcia religiosa d'aquí

Per aquest temps tingué lloc l'expulsió definitiva dels jueus de tota Espanya, havent d'emigrar tots els que no es volgueren subjectar a la religió del país. Estan ara escampats per tot el món; en algunes nacions he trobat que encara enyoren Espanya, dient-se espanyols malgrat,

haver passat tants segles, interessant-se per ella i per venir-hi. Ara, des de 1932, poden venir-hi i en venen molts, com es veu; però he de dir, que alguns del comerç aviat se'n grataran l'esquena i se'n planyeran, com ho fan els de les altres nacions. No obstant tots som germans davant de Déu.

Per aquest temps s'acabà el bandolerisme d'aquella època. Eren deixes de la revolta social dels remences, que en grans partides corrien tota la muntanya i fins envestien ciutats, com foren Manresa i Ripoll. Apareix com un esperit romàntic d'aquell temps que encarnava en alguns grups d'aventurers, com descriu Cervantes en son Quixot, i en alguns capdills famosos com foren en Perot Rocaguinarda i en Serrallonga; aquest últim estigué varies vegades aquí com diu Pella i Forgas, amparat per alguns monestirs. En les ciutats tenien els seus partidaris i contraris amb els noms de «Nyerros» i «Cadells» que tan de joc donaren a Catalunya d'aquell temps.

De 1650, hi ha escriptures firmades per un tal «Antoni Font de Vila, Notari i Escribà de Garriguella, Rabós, Vilajuïga, Castell de Quermançó i les seves dependències, segons cartularis de Vilabertran.

En 1563 hi hagué el Concili Tridentí, en virtut del qual es reformaren moltes Ordres Religioses i potser la nostra del Camp, suprimint-se les canòniques Agustines; en canvi es crearen els caputxins, jesuïtes i d'altres. De 1685 a 1689, al Rosselló hi havia un Abat dit Josep Trobat de Garriguella.

En 1690, Garriguella encara formava part del comtat d'Empúries com consta documentalment.

Durant molt temps nostra terra es vegé assolada pels tercis castellans, barreges de napolitans, italians, irlandesos i més de Castella, que el duc d'Olivares enviava en les contínues lluites contra els francesos de Richelieu, culminant en la cèlebre batalla de Salses i presa de Perpinyà. I com els catalans estaven exents dels allotjaments en virtut dels seus privilegis, i aquells eren continus i imposats per la força, cometent-se excessos de tota mena, es revoltaren en molts llocs com a Santa Coloma i Riudarenes, culminant a Barcelona en el Corpus dels Segadors.

Desfet el feudalisme i entronitzat l'absolutisme dels monarques a tot Europa, sense cap ideal propi de la terra que defensar, diu Pella i Forga, aquí es formà una democràcia dels pobles molt religiosa mostrant-se en varis edificis i escrits, com ho demostra la llosana d'una casa vella del carrer de davant de can Petit, que diu «Ave Maria», i d'altres encara existents. Aquesta gent, senzilla però religiosa, tan aviat resistia als francesos per heretges, com els defensava contra els castellans; donant com a resultat, després de varies guerres, la pau dita dels Pirineus, tan desastrosa pels catalans, separant definitivament, després de tants segles, el Rosselló d'aquí Catalunya: pau feta quasi pel més viu dels pactants, l'Arquebisbe francès Marca.

Per aquest temps moria l'últim rei de la Casa d'Austria, Carles II, fill de Felip IV al novembre 1700.

El dia 30 de juny 1677, l'exèrcit de Noailles, que havia esbandit tot l'Empordà, reculava acorralat per les tropes espanyoles i, no podent passar pel Portús, anà a parar a Espolla per mor de passar pel coll de Banyuls, on hi hagué gran brega el diumenge 4 de Juliol, i on moriren 4000 espanyols i els hi feren 800 presoners.

Aquestes guerres de Lluís XIV de França duraren fins a fi de segle. En 1698 hi hagué la cèlebre batalla del Ter, guanyant els francesos, apoderant-se de Roses i Palamós, segons ho acrediten unes medalles encunyades per aital fi. Després es firmà la pau, que fou celebrada amb grans Iluminàries a Castelló i a Garriguella, segons diuen.

CAPITOL XVI (1700 a 1778)

Invasió de l'exèrcit francès - Baralles d'aquí entre els partidaris de Felip V i de Carles I - «Lo Rector de Garriguella», poeta cèlebre garriguellenc - Els drets de Garriguella a la muntanya de Colera

Apoderats el Borbons del regne d'Espanya, miraren de consolidar-s'hi. Així es celebraren les esposalles de Felip V, nét de Lluís XIV, amb Maria Lluïsa Gabriela de Saboia, a la Parròquia de Figueres, el dia 3 d'octubre 1701. Els governs de Londres, Viena i La Haia aviat declararen la guerra a aquest com a usurpador, enviant moltes companyies forasteres i, removent l'esperit dels catalans sempre contrari als francesos, tornà altra volta nostra terra a ésser teatre de lluites. Els aliats establiren Barcelona com a capital seva.

Prompte Felip V, ajudat dels francesos, invadí l'Empordà sitiant Barcelona, que, no obstant, hagué d'abandonar per haver-hi comparegut l'esquadra dels aliats, entornant-se'n quan succeí aquell eclipse de sol del 12 de maig 1706 que motivà restés quasi tot fosc a ple dia, cosa que la gent tingué per mal pressagi.

En aquella ocasió, diuen escrits particulars (Pella i Forga), la gent abandonava els pobles, els francesos ho destroçaven tot escampant tots els papers dels arxius i de particulars, fent-se'n roselles per a llurs barrets. Carles d'Austria, l'altre pretendent a la corona d'Espanya, corregué tota aquesta comarca que li era favorable, però, després, entrà un gran exèrcit francès que ho invadí tot, altra vegada. Desconjuntada l'aliança dita, els austríacs abandonaren Barcelona, fins la mateixa muller d'en Carles, deixant sols als pobres catalans per a combatre l'exèrcit castellà i francès a la vegada, caient a terra les últimes revifalles de la seva estimada independència amb l'horrible nit de l'històric 11 de setembre de 1714.

Durant aquest temps, a més de les devastacions de seixanta anys de guerra, aquí passà en 1668 una gran plaga d'insectes que assolà totes les plantes. En 1702 unes glassades mai vistes —sobre el glaç del Ter i del Fluvià, diu hi passaven les carretes—. I en 1712, una tramuntanada tan forta arrencava els arbres més vells i destroçava xemeneies i campanars (Notes d'una casa particular).

Com s'ha de suposar, per tot hi havia partidaris dels dos pretendents doncs consta que aquí a la Casa Ferran del costat de l'església, hi va haver forta disputa entre els membres de la mateixa família sortint a relluir espases i punyals, segons notícies del Sr. Sucarrat. Aquestes diferències es veien marcades en vàries famílies puix els partidaris hi tenien influència, encara que més els dels austríacs o alemanys.

En el segle passat, pels anys 1870 o així, es trobaren uns escrits en uns papers vells dels encants de Barcelona, dels quals en fa ressenya el Sr. Enric Claudi Girbal a la «Revista de Gerona», octubre i novembre de 1887, pàgs. 289 i 340, per medi d'uns articles titulats «Un poeta desconocido». Diu que tenien per títol «Plech de varias Poesias Catalanas» i hi havia unes deu poesies de «Lo Rector de Garriguella», poeta. L'autor o copista era desconegut.

D'elles es desprèn que aquest poeta es deia Manuel i era Rector de Garriguella. Havia estat entusiasta partidari de l'Arxiduc austriac Carles I a la guerra de Successió, a favor del qual havia escrit moltes poesies així com també contra Felip V, tots els Borbons i els castellans; pel que fou perseguit i fins empresonat, després de nou anys de córrer muntanyes amb vera fam i dormint al sòl de terra durant la guerra. Completament desenganyat, demana clemència al Sr. Comte de Fiennes, Governador de Felip V a Girona, en la poesia següent:

Excel·lentíssim Senyor,
si vol saber lo meu nom,
Emmanuel me diu tothom,
de Garriguella Rector.
Domer, diria millor,
perque's lo nom de Domer
així com un fals diner
que a tothom és conegut,
y vuy se veu abatut
com a roba atener.

Si las obras vol saber
que tinch fetas molt temps hà,
sabent que sò capellà
poc que dir hi pot haber.

No té tantes pedres Ter
com paraules he gastades

en les cançons que he dictades
per un senyor molt sagrat
que sens amor ha deixat
als amichs en las pedradas

... ..

Li demana no el tingui pres, puix diu:
Ni ganivet ni punyal
ni pistoles ni escopeta
ha portat aquest poeta
que fou molt imperial

... ..

Que el deixi viure retirat a la seva casa de Garriguella, on vol:
Viure com a penitent
que, posat en la muntanya
no sap si França o Espanya
son a llevant o a ponent.

... ..

Diu que ha fet molt favors i ho perdona tot:
tot ho dono per perdut
sols no vingan alemanys,

... ..

En altre poesia «Desenganyat un Austríac» diu el que patí en nou
anys de córrer per les muntanyes, sense pa ni crosta, menjant pinyons i
cireres d'arbós:

Fret y calor he patit
fam i set de cassador
y sobre tot lo pitjor
era la falta de llit

... ..

Sia francés o alemany.
espanyol o portugués,
diré sempre que rey és
aquell que pot fer-me dany

... ..

Los prínceps fassen son joch
y fassel lo capellà,
perqué millor li serà
no cuidar de Rey ni Roch.

... ..

Sé que al veure la mudansa
diran tots ¿com és estat
que tan prest hage mudat
lo qui seguia la dansa?

En altra poesia en descàrrec davant el Sr. Bisbe, diu que ell no fôu l'autor d'un cançó profana de mol verí contra Felip V, que li atribuïen per malícia:

que deia sense primor
que a lo senyor Duch de Anjou
posaria dins de un ou
y fonch altre malfactor

... ..

En altra poesia demana clemència al Sr. Vicari General Mayol, fent lligar molt bé el concepte i la cadència en la matèria que tracta:

Del deu Baco lo liquor
com sia de vinya vella
del terme de Garriguella,
té gustosíssim sabor
Y vuy un dia millor
és lo liquor del Mayol
per un capellà qui vol
en sa casa recullir-se
per plorar, y penedir-se
del temps que féu lo mussol.

... ..

En un «Romanso» fa història satíricament del que fou la guerra aquella. Després en un «Memorial» fa ressenya de la misèria seva en el desterrament que hagué de fer en una ermita pobríssima de sobre Arenys de Munt. En aquell conta amb humor les mil peripècies de misèria i abandonó en què es trobava suspirant només per a poder tornar a la Doma de Garriguella.

Llàstima s'hagin perdut les moltíssimes poesies escrites per ell, doncs segurament hi trobaríem força llum per a la història de Garriguella!

Es desprèn que nasqué a últims del XVII i escrivia a principis i mitjans del següent, després de les guerres aquelles de Successió. També es desprèn que havia estat en altres parròquies abans de Garriguella, que era bastant llest i erudit, i gran imitador del cèlebre Rector de Vallfogona. En tot fa ressaltar el bon vi i garnatxa de Garriguella, que això sols li hem d'agrair per ésser una nota ja antiga.

Els seus versos, encara que no siguin de primera, són interessants, com diu el Sr. Girbal, especialment com a autor satíric:

perqué sols pogué pensar
en fer versos y cançons
perque ninas y minyons
se poguessen alegrar.

Desfeta l'aliança i abandonada Catalunya per Carles en ésser elegit emperador d'Alemanya per la mort de son germà, aquesta comarca seguí la marxa de la resta d'Espanya amb l'absolutisme de Felip V, de són fill Ferran VI, i, després, de Carles III, són germà, rei de Nàpols, al qui se li feu una gran rebuda a Barcelona.

Ara es comença a dibuixar la divisió dels espanyols en tradicionallistes, partidaris de l'espanyolisme del centre de Madrid, i reformistes, partidaris de les idees del centre d'Europa amb tendència a les llibertats del poble, constituint ja diputats per als municipis.

A 4 d'abril 1767 hi ha l'expulsió dels Jesuïtes. L'any 1778 es donà permís als catalans per fer el comerç amb les Amèriques.

Des de principi de segle és quan es començaren a fer lleves de soldats per anar a la guerra, a les que s'hi oposaren els catalans, i a fi de segle és quan es feren les quintes aquelles de 1770, en què es triaven els mossos per medi de boles blanques i negres, com ens contaven nostres avantpassats; una cançó d'aquest poble encara menta la tristor de llurs famílies en treure la bola negra.

Mort Carles III —14 desembre 1778—, el succeí el seu fill Carles IV qui hagué de suportar les atzagallades dels ministres anteriors, el comte d'Aranda i altres que junt amb la carestia de la vida donà lloc al «rebombori o albarots del pa» a Barcelona. Per aquells dies, es diu, que a Vilamaniscle hi hagué una gent que ensajà menjar herba i palla per a viure.

En aquesta data anoto una qüestió en que hi ha referència d'alguns noms i notícies de Garriguella que el Sr. Girbal escrigué a la «Revista de Gerona», octubre i novembre de 1891, pàgs. 307 i 335, en uns articles titulats «Fundación de los lugares de S. Quirico i S. Miguel de Colera», en els que diu:

En 1771, Isidre Ferran, del lloc de Garriguella, i els dos germans Ventura i Josep de Sant Genís insten a l'Audiència Reial de Barcelona, permís per a fundar un poble a Sant Miquel de Colera (al cim de la muntanya). En virtut d'això l'audiència demana a l'Abat de Besalú proves del domini que hi tingui.

Aquest Abat presenta una Reial-Cèdula de Ferran VI, de 1753, on es confirmen els drets del delma, primícies i de la pesca a les Cales de Port-Bou, Portas, Freixa i Freixanet; fundats a l'escriptura de donació feta

pel Comte Gaubert, en dotze calendas de desembre de 931, reinant Rodulf (sic). També menta aquesta Cèdula que en 1198, Ponç Huc d'Empúries ho confirmà. Item que Pere, Bisbe de Girona en 1258, aprovà les donacions, el mateix que havia fet el seu antecessor Berenguer en 1123, el dia de la consagració de Sant Quirc. Item consta a la unió de Sant Quirc a Besalú feta per Climent VIII en 1592, a instàncies del Rei d'Espanya.

En segon lloc l'escriptura d'emfiteusis o cens fet a 13 abril 1549, entre Gaspar Paratge, Abat de Sant Quirc, i Joan Riusech a la vila de Garriguella, domiciliat ell al terme de Colera, de 40 lliures barceloneses, delma i primícies de tots els fruits per al dret de pastura.

Aquest Joan Riusech partí aquest dret en 1553 amb Francisco Ferrer, de Garriguella, pagant cada u la mitat. Es feu davant el Notari de Castelló, Anticho Avinyó i Feliu. Riusech es quedà la part de la mar de Colera, i Ferrer l'altra, o sia la muntanya de Colera.

Més tard en 1664, els hereters feren avinença amb l'Abat de Besalú, com a propietari, de pagar 25 dobles d'or. Eren aquests hereters Antoni Batlla i Jacint Guanter Trobat, treballadors de Noves, de la parròquia de Garriguella.

Més tard, pels anys 1764 i 1766, per una qüestió que hi va haver, veiem que tenia aquest cens Isidre Ferran, casat amb Catalina Ferrer Batlla hereva dels dits Ferrer i Batlla. Acabà amb una concòrdia en 1768 en la que en Ferran es comprometia a fundar un poble a Sant Miquel de Colera (muntanya) reedificar l'església i pagar delma i primícies de pa, vi, oli, mel, i cera, però que podia sobre-censar a d'altres a fi d'establir-s'hi; i l'Abat es comprometia a nomenar un vicari o capellà per a servir dita església, reservant-se el dret directe i abadial.

D'aquí es dedueix que ja en 1549 Garriguella tindria la seva importància, doncs és anomenada «vila»; és l'únic document que soc trobat per ara amb tal denominació. D'uns cartularis de Vilabertran es desprèn que per aquell temps tenia força empenta; consta, per exemple l'existència d'un «Notari de Garriguella i Quermançó».

CAPITOL XVII (1778-1793)

Garriguella població moderna - El màxim del seu apogeu - Edificació de la parròquia actual - Gran renom de la garnatxa de Garriguella - El millor *bonet* del bisbat - Independència de Garriguella - Edificació del Raval - L'aiguat de Santa Eulàlia

Fins aquí hem espigolat a la història general, alguns escrits escampats referents a Garriguella i recollits amb prou treballs. Ara, deixant que parli el molt digne cronista i gran patrici nostre Sr. Sucarrat, transcriurem

força les dades per ell anotades i en molta part viscudes, de tot el restant de Garriguella, ajuntant-hi les que hem trobat, recopilació dels apunts propis.

S'ha de remarcar en primer lloc que ara és quan Garriguella ha arribat al grau més extens de població, com ho demostren la formació de moltes cases importants amb els seus cellers principalment, que són d'aquella època, i en la delineació moderna dels carrers de Noves.

Testimoni d'això és, que no capiguent la gent a l'església antiga de Santa Eulàlia (avui sagristia nova) aixecaren aquesta nova parròquia d'avui, que segons una nota escrita de l'arxiu parroquial i una altra de Can Badosa... «El dia 22 de juny de 1722 es va posar la primera pedra de l'actual església parroquial per la mà del Reverend Francesc Tomàs, Domer de Garriguella. Molts l'han vista començar que no la veurem acabar. Tomàs». Es va acabar el 1786, éssent l'arquitecte un tal Pere Santariol. Aquesta església, com es veu, és per cert molt ben delineada, com poques n'hi ha gran i espaiosa. Dóna testimoni del que seria allavors el poble per la seva pietat i riquesa, que cap altra població d'aquell temps podria fer tal ostentació. (És de la mateixa època i estil de la cúpula que afegiren els figuerencs al seu temple). Les pedres són de la pedrera d'en Casellas del Puig de la Guinarda.

En aquest mateix temps fou quan tingueren més increment les vinyes a aquesta comarca; d'allavors són doncs les plantacions de tota la muntanya, fetes amb feixes atraveserades fins als cims; essent el seu fruit de gran nom per la producció i classe, sobre tot pel seu boquet o gust, com ho acredita una anècdota de Girona, capgirant i traduint un humorista el «Viri Galilei» de l'Escriptura, per «Vi de Garriguella». Prova d'això són també els cellers de les cases grans, que n'hi ha un que fou l'admiració de l'Empordà, i fins de les cases petites, que com es veu molts són d'aquella època.

També dóna testimoni de la importància de Garriguella la casa rectoral feta en aquest temps, que per gran, ben situada i ben construïda era tinguda per la primera del bisbat en aquell temps; i així deien que si Girona era la mitra del Sr. Bisbe, Garriguella era el millor *bonet* del bisbat. I així trobem a principis del segle XVIII que un rector de Figueres feu oposicions per ser Domer de Garriguella, on hi morí, com he vist al seu nínxol; el seu nom a la làpida és Gaspar Antiga, fill de Ambàs; prova de que milloraria pels avantatges que hi hauria. Encara en la dita casa-rectoral hi ha un lloc molt a propòsit, anomenat «la cotxeria» que havia sentit anomenar moltes vegades; prova de que tindrien cotxe els seus amos. També m'explicà un vell, Bartomeu Joan, que ell recordava que en temps de veremes, antigament, el domer tenia un home llogat que amb un corn cridava per les encontrades de la muntanya el delma per a l'església, i que el domer tenia llogats nou matxos, durant quinze dies, per a recollir dit delma.

Així com l'antiga Gerisena fou sempre bel·licosa i independent, el mateix rastre trobem en la Garriguella posterior, encara que formi part vàries vegades del comtat d'Empúries. De la banda de Peralada sempre hi hagué separació —per això molts s'han enganyat amb el nom de Malaveïna—; també per l'altra part, doncs, malgrat del gran poder del Monestir de Sant Pere de Roda, els límits d'aquest han estat sempre Quermançó i la carena de serra de sol-ixent fins els estanys de Delfià, com diuen les escriptures d'un tal Roig del segle XVII, firmat «Notari de Garriguella» segons uns cartularis per mí trobats a Vilabertran. En aquests cartularis consta un plet entre els canonges de Vilabertran i els seus masovers o parcers que tenien a Delfià —doncs aquí tenien la seva casa d'estiu que era el que és avui celler de Can Camps— i havent-se revolucionat, ajudats pels de Garriguella que pretenien Delfià al·legant drets fins a l'Orlina, es traslladaren, diu, a l'altra banda de Noves, això és el Raval, d'edificació moderna i feta a corre-cuita.

Transcriurem aquí una dada curiosa del Sr. Sucarrat, que diu: El dia 10 de desembre de 1780, diada de Sta. Eulàlia, festa major d'aquí, va caure un aiguat tan fort com no se'n recorda d'altre. Al matí es posà fosc i negre el firmanent que a migdia hagueren d'encendre llum per a dinar. Començà a ploure tant, una vertadera mànega d'aigua —com se sol dir—, que les rieres i recs pujaren extraordinàriament arrossegant terrenys i plantes: amb la particularitat que a Figueres no hi plougé gota i, diu, que contemplaven espantats això d'aquí com un fenomen mai no vist, tement una gran catàstrofe. Se'l recorda com l'aiguat de Santa Eulàlia.

La densitat de la població de Garriguella i també el pròxim veïnat amb els altres pobles, la veiem reflectida en la dita popular empordanesa de que «Les gallines de Marsà van a pondre a Garriguella» —Pella i Forgas—.

D'aquesta època són les creus petites de ferro que hi ha, o hi havia fins no fa gaire temps, empotrades a la casa Caselles de la plaça; trulls del carrer gran i a ca l'Aiguardanter de Baix, i can Roig, que senyalaven el lloc on s'hi feien les absoltes en els enterraments i on, segons notícies tretes d'en Paulí Joan (a) Quiot, l'animer, quan moria algú, tocava una campaneta fnt-ho saber perquè se'ls hi resés el Parenostre.

CAPITOL XVIII (1793 a 1810)

El ressó de la Revolució francesa aquí - La Guerra Gran - Fet d'ella a Garriguella - Guerra de la Independència - En Joan Rimbau cap de Guerrillers

Arribats a aquesta època en què Europa tota es commogué per la Revolució francesa, congrida per les idees disolvents dels enciclopedites

de mig segle, espantada pel caire que prenia la societat dissolvent-se en un caos, i més amb la mort de Lluís XVI, aquí a Espanya, malgrat les idees noves que ja s'hi anaven infiltrant, com consta d'un militar fill d'una casa important d'aquí a Garriguella, no obstant tot el poble espanyol s'aixecà com un sol home contra la tirania de la Convenció francesa; i més Catalunya, ferma en sa tradició, armà altra volta els seus somatents —dissolts per Felip V— i embestí junt amb l'exèrcit el poder revolucionari que li havia declarat la guerra a principi del 1793, constituint l'anomenada Guerra Gran.

Garriguella, doncs, plé com estava d'emigrants que en les narracions pintaven les horribles escenes de la revolució veïna, també formà al costat de tot el país armant un somatent, per guardar i defensar el pas aquest de Banyuls, que fou el més fort i l'únic que es mantingué victoriós fins la desfeta de l'exèrcit espanyol en el combat del 20 de novembre de 1795, dit de la Muga, on hi morí el seu general —el comte de La Unión— resultant d'aquí una desbandada de tots els espanyols. Tan sols el català, general Vives, plantà cara aquí, fent-lo recular, al General francès Sauret. El dit general Vives es féu cèlebre en aital ocasió per la seva retirada, tan ben ordenada, d'uns 9.000 homes amb 23 peces d'artilleria o canons, reunits encara a les tres de la tarda del mateix dia a la Torre de la Malaveïna, quan tots els altres estaven ja desfets.

Amb quins ulls, aquell dia, miraria el poble de Garriguella l'allunyament dels seus defensors, molts fills de la mateixa terra! Recordo haver sentit comentar aquest fet a l'avi Palleu, que ho havia copçat de sos pares. Deia que quasi tota la gent va marxar i que els francesos ho invadiren tot, profanant i destruint tot allò més sant i sagrat —com ho confirma també en Ferran Soldevila en sa Història de Catalunya—; el temple, parroquia d'avui, feia poc inaugurat, fou convertit en estable de la cavalleria; i, segons el Sr. Sucarrat, foren cremats l'arxiu parroquial i el de casa la Vila. Segons En Girbal al Juliol de 1793, els francesos cremaren això dit i a més els retaules de la parròquia. (Per tant l'altar major d'avui no és el primer, sinó suposo que n'hi havia un altre de millor).

Diu el Sr. Sucarrat que en aquesta ocasió s'enterraren molts diners i joies que després s'han anat trobant i diu són de dita època.

Rendit després el Castell de Figueres el 28 de novembre de 1795, amb la traïció del general Torres qui, en demanar el preu de la traïció morí guillotinat a París, tota aquesta comarca quedà a mercè dels francesos, fugint les famílies més significades, com diu el Sr. Sucarrat, cap a Girona i Barcelona. Els de sa casa marxaren a Sant Feliu de Guíxols, havent trobat al tornar aquí, la casa seva encomanada a una dona vella, tota desfeta, una imatge de la Verge tota trocejada. També consta que els de casa Urtús fugiren a Sant Feliu de Guíxols, emparentant-se en aquesta ocasió amb la casa Cabanyes d'allí. En aquesta casa, havent marxat els

amos aquell dia, diu que unes criades, una jove i l'altra vella, feien bogada i, per a defensar els llençols, mig aixuts, els arreplegaren i s'hi sentaren al damunt —Nota particular del Sr. Pere Vidal (a) Urtús.

Dels emigrants francesos d'aquell temps són molts els noms estrangers que encara queden per l'Empordà: Fournier, Miejeville, i d'altres; i uns que vinguts d'Arles sur Rhone estigueren arrecerats, primer a Vilartolí, on s'hi afincaren, i més tard vingueren aquí i encara perdura el seu nom Anticó, del provençal Antico.

Aquesta Guerra Gran acabà amb la pau de Basilea del 22 Juliol 1796.

Destaca a últims de segle el geni de Napoleó, qui apoderant-se de la voluntat dels revolucionaris es feu nomenar Emperador i, aliat amb Espanya, que li feia el joc, tingueren junts contra Anglaterra la batalla de Trafalgar, 18 maig 1804.

Satèl·lit Espanya de l'ambició de Napoleó, àrbitre ja de quasi tota Europa, aquest li exigí en 1807 que deixés passar els seus exèrcits per atacar als anglesos i repartir-se Portugal. Efectivament el dia 9 de febrer de 1808 entraren uns 11.000 francesos fins a Barcelona, on mitjançant engany s'apoderaren de Montjuïc i la Ciutadella. Entre tant, com diu la història, el pobre vell Carles IV, en mig d'un embolic vergonyós havia abdicat en son fill Ferran VII i aquest retornant-ho a son pare, i tots junts marxaren cap a Bayona on abdicaren en la persona de Napoleó per que ho arreglés tot i aquest ho donà de seguida a son germà Josep.

Però vist l'embolic, el poble espanyol s'aixecà com un sol home a Madrid en el cèlebre Dos de Maig, començant així la tan renomada Guerra de la Independència, en la qual Catalunya feu el primer paper en el Bruc i en el setge de Girona, durant sis anys de lluita ferma, fent-se cèlebres els empordanesos Clarós, Baró d'Eroles, Milans i d'altres, i el nostre tant anomenat i valent Joan Rimbau (a) Simonet, que era fill de can Simonet de Sant Nazari.

Hem de mentar aquí aquest Simonet que arribà quasi a heroi, segons diu el Sr. Sucarrat. Diu, que entrats els francesos el 1808, Garriguella s'aixecà al crit d'independència i, bel·licós com era, ho agafa amb molt entusiasme i patriotisme formant tota una companyia de valents joves del poble, comanada per Rimbau qui, segons diu, era un cassador com tots però molt valent, decidit i astut. Aquests, per espai de sis anys, donaren molt que fer als francesos defensant tota aquesta comarca i més a Quermançó i, segons tinc entès, foren els herois de la seva guarda i defensa, prenent-lo i perdent-lo varies vegades als francesos, fins que els generals de Napoleó donaren el comunicat d'haver-se'n apoderat definitivament com una victòria. Les muralles són d'aquest temps, edificades sobre els fonaments o deixes de les que el Comte de Barcelona feu aterrar en l'últim episodi de la independència d'Huc III, comte d'Empúries.

I no fou sols aquí on actuaren els garriguellencs, sinó que encara en 1811, després de dos anys d'haver-se rendit Girona, trobem en Simonet, com a cap de guerrillers, igual que el seu company en Fàbregas també cap de guerrillers, allà per l'alta muntanya embestint als francesos d'Olot i perseguint els «Caragirats d'en Boquica», fent continua guerra als gavatxos com els deien, fins a acorrallar-los enllà del Pirineu. Això i que aquests dos guerrillers foren de molta anomenada, ho menta en Carles Rahola en «Emigrats polítics», pàg. 111.

El Sr. Sucarrat conta un fet del tal Simonet que per rar i extraordinari és de mentar, encara que jo crec és més fill de la seva fantasia que res més, puix no es troba dada enlloc d'ell, per bé que el fet es realitzà. Diu així: «Després que els francesos hagueren près el castell de Figueres, en Rimbau, junt amb un tal U. Floreta, també de Garriguella, i un tal Pere M. de Vilabertran, projectaren alliberar-lo. A aital fi convingueren que en Floreta s'estés a Figueres i amb l'escusa de vendre als francesos, diu va prendre amb cera la motllura del pany d'una porta secreta que hi havia al Castell. Obtinguda aquesta, aquell tal Pere de Vilabertran anà a Olot i feu fer una clau, i a la nit del Divendres Sant de 1809 entraren Rimbau i els altres dos anomenats junt amb dos-cents homes que Rimbau tenia preparats. Mataren la guàrdia primera: s'apoderaren de dos canons i per últim feren presoners a tota la guarnició, fins al mateix General Guillot.

Però després, no podent-s'hi sostenir els espanyols, es rendiren amb condició de que els deixarien marxar. Més no fiant-se'n en Rimbau, el dia abans amb vuitanta homes agafaren sacs de palla i de fems i a la nit els tiraren als fossos i, passant pel damunt, marxaren sens que se n'adonessin els francesos, arribant fins a Sant Llorenç de la Muga, on degollaren a tots els francesos que hi havia.

En Floreta, en sortir els espanyols rendits, diu que el conegueren i en venjança el penjaren l'endemà.

En Pere de Vilabertran va tenir més sort, sortí enmig dels altres i continuà la guerra amb el grau de Tinent».

El que sí és cert que Rimbau, acabà la guerra com a cap cèlebre de guerrillers, quedant-se després a l'exèrcit, arribant a coronel i essent algun temps governador del castell de Figueres.

CAPITOL XIX (1810 a 1835)

Garriguella es refà - Baralles entre Noves i Baix a Garriguella - Les batusses de Sant Gil - En Met Quiot - Revolta dels garriguellencs - Un homicidi - El Carlisme d'aquí - Els trabucaires

Com veuria, doncs, Garriguella en aquells dies, després de la guerra de la Independència, destruït tot el poble i comarca! i quanta

misèria hi quedaria per rastre de tanta malvestat! Però essent treballadors, com eren, prompte es vegé refet de les desgràcies, puix veiem que tingué altre cop nom amb la producció i comerç del vi, casa Lloveras.

El Sr. Sucarrat fa notar vèries vegades el caràcter bèl·lic i revoltós dels d'aquí de Garriguella, distingint-se força dels altres. Després de la guerra de la Independència, diu, en ocasió que l'ajuntament tenia arrendades a un sol la carnisseria i gabella, i això era a Baix a Garriguella, en el primer cantó esquerra del carrer principal, els de Noves es queixaren perquè havien d'anar allà a comprar, s'hi oposaren i ho pretenien a garrotades. Després acordaren que l'arrendatari tingués una sucursal a Noves i, com no s'entengueren, ho portaren als tribunals, que fallaren fos a Noves únicament perquè era més gran. Però les garrotades continuaren tot sovint i per molt temps. Alguns de Baix a Garriguella fins anaven a Vilajuïga i a Vilamaniscla a comprar, per no pujar a Noves.

Malgrat això, quan es tractava de fer cara als altres pobles, els d'aquí anaven units, essent els capdavanters en les baralles; també feien aliances amb altres pobles, com fou anant junts amb els de Vilamaniscla en les batusses que en poc temps hi hagué a Sant Quirc contra els de Rabós i Espolla; i després, en les cèlebres de l'Aigueta contra els figuerencs en que hi hagué morts i ferits.

Però no obstant, el primer de setembre de 1820, festa de Vilamaniscla, en el ball s'armà una gran murga; de seguida n'hi va haver d'estesos a terra mig ferits, de tots dos costats. Els vilamaniscleus, encara que eren més pocs, com sigui que eren a casa seva, varen sortir i a cops d'estaques i a trets acompanyaren als garriguellencs fins a la Mare de Déu del Camp.

D'aquí arrenca una cançó que encara canten els vells en la que es relaten els fets irònicament, sortint a relluir la xerraire dona d'en Cigala.

En aquest fet és quan el cèlebre Met Quiot, cap de colla, home forçut i valent, prè que fóu d'alguns dies a Vilamaniscla, bo i emmanillat, s'escapà mentre els guardes feien beguda, saltant per un balcó i arribant a Garriguella anà encara emmanillat a la carnisseria de can Pagès, compra sis quartos de fetge que se'l feu coure i menjà ans no el tornaren a agafar; saltà amb la paella a la mà per les parets i pati de darrera casa seva, dient que no se'l menjarien pas els guardes que picaven, i encara se l'acabà i s'escapà.

Tantes murgues i atropells, diu el Sr. Sucarrat, van donar lloc a que l'autoritat judicial del Corregiment, com se'n deia allavors, hi prengué cartes, donant lloc a que s'instruïssin vèries causes criminals. I una nit, sense que ningú en sàpigués res, el Jutge del Partit de Figueres, en Josep Porret, es presentà amb mossos d'escuadra i un piquet de cavalleria, prenent als qui es creia eren reus de les malifetes. Com era nit, els ficaren a la presó de Baix a Garriguella per l'endemà portar-los a Figueres.

Més, en assabentar-se'n el poble s'enfurismà, determinant atacar el Jutge i escolta i lliurar els presos.

I dit i fet: S'armaren amb tota classe de futiols, fins relles, forques, fangues, estaques, etc., i es presentaren exigint els presos. En aquest entremig un de l'escolta amenaçà a un jove garriguellenc i aquest, furiós, amb un cop d'estaca al cap del cavall el matà. D'aquí va venir una excitació tremenda, pel que tement el Jutge pitjors mals va creure prudent en aquells moments lliurar-los els presos, com ho féu, i s'entornaren a Figueres.

Però, com era de presumir, al dia següent es formà una columna —diu— d'infanteria, cavalleria i artilleria, venint cap aquí a subjectar el poble amotinat. En saber-se aquí, es prepararen per a la defensa, tancant totes les entrades de la població amb carretes plenes de fems i amb botes plenes de terra. Per sort el comandant de la columna es quedà a Perelada, segurament per a amenaçar només, i a l'endemà caure sobre Garriguella. En aquest entremig s'aquietaren els esperits i fugint a França els més compromesos, i els altres anant a cavar llurs vinyes, com diu el Sr. Sucarrat. Vingué efectivament la tropa i castigà amb fortes penyores o multes a cap i arreu.

D'aquest temps, conta el Sr. Sucarrat, que hi va haver un homicidi i havent estat prè el matador, s'escapà de la justícia i es refugià a l'església parroquial, on segons la llei quedava salvaguardat mentre estigués en ella o en el cementiri immediat. Va romandre així tres anys, tenint l'església i cementiri per a esplaiar-se, portant-li la minestra els de casa seva i amics, fins que hi morí, quedant-se allí mateix, com ell diu.

En dividir-se Espanya en dos partits, uns per la Constitució de 1820, i altres per Ferran VII, els de Garriguella —diu el Sr. Sucarrat— es decantaren per aquest, o sia l'absolutisme, lluitant molts amb els guerrillers d'en Misses. (Jo recordo de quan era petit, haver sentit a parlar molt d'aquest tal Misses, que tenia la seva estada ordinària a Quermançó i a Sant Quirc. Fóu molt cèlebre a aquesta comarca). També hi havia aquí partit lliberal, molestant-se mútuament amb cants satírics, del que els garriguellencs han estat molt aficionats, ja de sempre. Entre ells hi havia aquell Rimbau, que essent expulsat allavors de l'exèrcit realista, fastiguejat, va marxar del poble.

Es formà aquí una milícia de «Voluntarios Realistas» que malgrat el seu entusiasme per en Ferran VII, a l'any 1827, es feu tota partidària de Carles V.

Mort en Ferran VII el 1833 i proclamada la seva filla Isabel II, havent-se aixecat Carles V a les Bascongades i Navarra, els de Garriguella es declararen pel carlisme, anant més de trenta joves a les seves files.

Però la idea lliberal havia germinat ja aquí, formant-se un partit de poble, que per a lliurar-se de les escomeses i imposicions dels carlins

que tot sovint apareixien per l'Empordà, determinaren fortificar el poble. D'allavors daten els portals posats a les entrades. Récordo haver vist encara, un de trocejat i arraconat al campanar, que deien era el del camí de Castelló, posat allavors a l'entrada de la plaça de l'església.

Influí molt en això el coronel Rimbau, tornat a l'exèrcit d'Isabel II comanant la vanguardia del general Carbó que operava a la província de Girona. Prometé que sempre hi hauria aquí una força de vuitanta homes i, a més, que ell sempre ajudaria al poble quan fos atacat pels carlins. El govern donà cent cinquanta fusells i es formà una «Milícia Nacional», però com que la major part eren encara carlins, tots plegats visqueren una vida contínua d'alarmes i rencors, malfiant-se uns dels altres.

Acabada en 1840 aquesta guerra civil, dita dels set anys, quedaren encara per les muntanyes grans partides de trabucaires que es convertiren en lladres, entrant i sortint sovint de França, feien corredisses segrestant alguns rics mal ullats per ells de resultes de la guerra anterior. Aquí hi va haver víctimes de les seves malifetes.

CAPITOL XX (1835-1848)

El Priorat del Camp desapareix - L'assassinat del Camp - Guerra Civil dels set anys - Troballa d'objectes antics - Qüestions de política local -

Durant aquest temps, o sia l'any 1835, hi va haver la secularització de molts monestirs, desapareixent definitivament el Priorat de la Mare de Déu del Camp amb l'últim abat Masmitjà, passant el culte d'ell a càrrec de la parròquia de Garriguella que durant una sèrie d'anys hi va tenir capellà custodi.

Referent a això, el Sr. Sucarrat diu, que els terrenys voltants a la dita capella havien estat cedits pels comtes d'Empúries, però no consta data, i que en aquest any el govern se n'incautà venent-ho a un tal Tocavents sense gaire profits ni per un ni per l'altre. També diu que en aquest monestir hi havia dignitat de Prior i que estava dotat convenientment amb fundacions de benifets i senyoriu directe i alodial d'una part de la població de Noves i dels terrenys voltants al santuari.

Fa notar igualment que en mig del pati enfront de la porta de la capella hi havia un terebint molt gros i molt vell; alguns creien de molts segles. Jo el sóc vist encara viu, doncs morí pels anys 1900, voltat d'una paret amb terres a dins per a donar-li vida, i la soca tota ajustada amb cercles de ferro perquè no s'esberlés més i morís. Els dos que hi ha ara són rebrols d'aquell històric.

El dia 10 d'agost de 1849, diu el Sr. Sucarrat, habitant en dit santuari el capellà custodi Mn. Josep Vilert, exclaustrat —potser del mateix Priorat— tenint per minyoria Na Rosa Sucarrat, sient fora ell, a les

nou del matí, hi entraren tres homes que, després de mil excessos, martiritzaren a la pobra criada, obrint-li per últim el ventre crudelment. Encara la víctima visqué algunes hores i va declarar havien estat un tal Butarós, o sia un habitant solitari del mas Butarós, i dos d'altres. La Justícia els prengué, essent el primer —en Butarós— mort a garrot en la plaça de Figueres, i els altres dos tingueren vint anys de presiri.

S'ha d'anotar aquí el que diu el Sr. Sucarrat: «...en remoure's les terres per a plantar vinyes i camps s'han trobat algunes sepultures que ben estudiades haurien pogut donar llum a la nostra història». Per desgràcia no se'n féu gran cabal, però alguns testimonis, amb el que explicaven quan jo era petit, inclinaven a creure que eren pre-romanes. A l'any 1865 en el Puig Bramon, després dit d'en Bueno, darrera i prop de la Mare de Déu del Camp, cap a Ponent, s'hi trobaren algunes sepultures cobertes amb lloses treballades, d'altres cobertes amb rajols en les que hi havia ànfores romanes en el cap i en els peus. Pels anys 1876, en el Puig d'en Bueno, «l'avi Marot» hi trobà quatre cistes petites en el lloc dit Dinarells. Poc després, a Les Fosses, o sia junt a la carretera antiga romana se'n trobaren d'altres potser més antigues. També fent excavacions per a fer-hi tines en les cases antigues de Baix a Garriguella, o Gerisena pròpia, s'hi han trobat moltes sitges que tan podrien ser dipòsits d'aigua com dipòsits de grans; això ja potser seria més antic; encara en mig del carrer davant de Can Cremat n'hi ha una que en dona testimoni.

Seguint ara la Crònica del Sr. Sucarrat, veiem que en 1842, hi va haver moltes revoltes polítiques a la província, però Garriguella no hi prengué part aquesta vegada. Aviat es formà un govern reaccionari i els carlins d'aquí com que eren els més, en unes eleccions guanyaren l'ajuntament, fent una política de partit que durà molt temps i portà moltes despeses. Aquests acusaren als que havien regit el poble des de 1828 a 1842 de mals administradors, originant-se així una sèrie de plets i causes criminals contra uns i altres, fins moltes no tenien res a veure amb la política, eren més venjances; resultaren moltes famílies empoberides i fins arribà a haver-hi vint homes d'aquesta població a la presó de Girona.

El Governador Carles Llauder, per a posar-hi pau va cridar a Girona als principals dels dos partits perquè expressessin llurs ressentiments, però després d'insultar-se mútuament, amb gran escàndol, els abandonà amenaçant-los que seria inexorable i que ja trobarien el resultat.

Fracassat això, la Diputació envià aquí a en Joaquim Armet, de La Jonquera i a en Llorenç Jordà, de Pont de Molins, amb un oficial de comptes que, després de varis exàmens i declaracions, trobaren que el dèficit o diners desapareguts era d'un total de setanta-tres mil rals, però que havien desaparegut els documents comprobatoris d'això; resultant en el fallar que no hi havia res contra l'honor de les persones aquelles. Així

acabà la murga de tants anys, però amb les espatlles pelades de la major part dels veïns del poble.

A l'any 1843, a 18 de Setembre, hi hagué el tan renombrat aiguat de Sant Ferriol, arrossegant, com sempre, les terres pròximes a les riberes.

CAPITOL XXI (1848 a 1868)

Guerra civil dels Matiners - La batuda d'en Planademont - El teatre a Garriguella - Apareix l'oidium - El Mildiu - Pobresa de Garriguella - Els contrabandistes de la Font Jordana - Emigració a les Amèriques - Els anys de la fam - La carretera de Llançà - El cementiri

El 1848, després de la mort de Carles V, el seu fill Carles VI, conegut pel nom de Comte de Montemolin, encengué altre cop la guerra civil, sobre tot aquí a Catalunya amb el seu general el cèlebre Cabrera i els carlins, anomenats els «matiners», que per això se'n digué la guerra dels Matiners. Els de Garriguella també hi prengueren part, sobre tot un tal Joan Compta, cirurgià, que era de la Junta carlista de l'Empordà, junt amb en Joan Martí, de Vilatenim, i en Cebrià Serra, de Vilafant, segons la història d'en Papell. Alguns fills d'aquí formaven part de les forces manades per en Gibert, que a les quatre de la tarda del 17 de Febrer de 1848 atacaren fortament a Navata.

Durant aquest temps hi havia aquí una força de carabiners; una tarda foren sorpresos per en Planademont, quefe o «cabecilla» dels matiners, els desarmà i volia fusellar-los, però a instància d'un carlí d'aquí, amic seu, desistí. Aleshores s'augmentà la força de carabiners amb un tinent; estaven allotjats a les tribunes de l'església parroquial d'avui i el tinent en una casa d'enfront. Una nit tornà el dit Planademont, hi hagué gran tiroteig, acorralant als carrabiners fins dintre de l'església. Al matí, en marxar se n'emportaren el cavall del tinent, que el tenia en una casa entre l'església i la seva. Fou l'única averia o victòria que hi va haver.

Després, diu el Sr. Sucarrat, Garriguella canvià molt de política en l'espai de vint anys, passant a ésser isabelins, i per indicació del governador del Castell de Figueres, a instància del general isabelí Concha, fortificaren la població, però no diu com. Acabada la guerra, dit general donà les gràcies a l'ajuntament amb un document que encara es guarda.

Amb el canvi de política, els desenganys rebuts de la guerra aquesta passada, i principalment per haver mort molts dels qui atiaven la discòrdia, diu que va seguir un període de calma. I així, en 1850, es va posar en escena la Passió de N.S. Jesucrist, en un teatre propi, al que

sempre han estat molt aficionats els garriguellencs, treballant-hi —segons diu el Sr. Sucarrat— de tots partits sense cap recordança dels antagonismes anteriors.

Si per una banda Garriguella es tranquil·litzava, per l'altra s'amoïnava més encara, doncs a principis de 1850, començà a aparèixer l'Oidium-Tukery, i com les vinyes han estat sempre la seva riquesa principal, no cal dir la desolació que causà. De moment no se'n feu gran cas, dient que la tramuntana ja s'ho emportaria, però vegeren després la seva persistència i resultats; també arribaren ja les noves dels estralls causats a França i a Itàlia. Amb tal motiu el vi s'apujà molt, fins es pagà a 20 i 25 pessetes el bot; cosa extraordinària en aquell temps.

A l'any 1852 va haver-hi una gran anyada de raïms, però es nota per primera vegada el Mildiu, que no sabien com combatre'l. Anà augmentant cada any més, de manera que durant quatre anys feren les veremes recollint els raïms amb sacs, de tan secs que eren; després amb aigua els molien en trulls d'oli, i així aprofitaven el poc que havien collit. Fora de pocs propietaris rics, tothom bevia aigua, segons diu, en un país que era i és la flor de les vinyes!

Havent estat molt ric aquest poble es canvià en un dels més pobres, notant-se la misèria en totes les cares, segons diu, en tant que alguns menjaven pa de blat de moro, fins de faves i aglans. Però no compregueren, no sé si espantats o perquè, que el pa l'havien de treure del seu terme, doncs deixaren morir les vinyes sense preocupar-se de fer-hi altres plantacions, almenys a la muntanya. Així tenim que si haguessin plantat de seguida suros o pins almenys, avui seria un dels pobles més rics encara, puix que el terme és gran i bo, i no hauríem de veure'l àrid i pelat d'avui dia per a vergonya de nostra generació. Per desgràcia encara perdura aquesta fal·lera d'arrencar plantes grosses i petites sense plantar-ne d'altres, encara que sien silvestres o sense conreu.

Sort tingueren en aquells dies que es feia el ferrocarril, on molts anaven a treballar i així sostenien la família dintre la misèria. També arranca d'aquí que molts es feren contrabandistes, trasbalsant tota mena de mercaderies d'un banda a l'altra del Pirineu, fent-se molt popular en aquesta ocasió la cançó «Els Contrabandistes de la Font Jordana» que, segons tinc entès, fou treta d'aquí Garriguella i estesa a tot l'Empordà.

Principalment aquesta misèria, despoblà moltes cases, emigrant alguns a les Amèriques i, com per una providència de Déu, alguns hi feren fortuna en un principi, cridà l'atenció de tothom i s'establí un corrent continu de gent, augmentant-se encara més després de la mort de les vinyes velles per la «fil·loxera», deixant el poble molt aclarit i quasi despoblat. Arribà a haver-hi allí més gent filla de Garriguella que no pas al poble mateix, arribant a fundar-se allí dues colònies anomenades Garriguella i Montserrat, amb més habitants que aquí, en unes propietats dels germans Solà, fills i molt aimants de nostra Garriguella.

Dels que han tingut més sort allí han estat aquests germans Solà, fills d'un metge d'aquí, que ja hi anaren essent metges; els Compta, Solana, Barris, Lluc, Daró, Duixans, Mas, Ripoll... i en fi molts altres en més o menys escala de manera que quasi no hi ha família que no hi tingui algun individu.

També n'han tornat sense fortuna i sense ganes de treballar alguns, per desgràcia, que juntament amb els que es refiaven dels diners vinguts d'Amèrica quan hi han faltat els seus, ha quedat ara un poble de poc dinamisme i de molta teoria. Ara sembla es desperta un xic, per que no venen aquells diners i torna a rebrotar la iniciativa dels passats. Però encara hi ha pocs pobles que hi tinguin tants d'arrels, d'allí.

Després d'aquesta digressió de les Amèriques, i tornant amb el Sr. Sucarrat, diu aquest que per a combatre aquelles plagues de la vinya començaren a ensofrar, però per desgràcia ja era tard, doncs havien deixat morir la major part d'elles.

A l'any 1854, a la caiguda del govern moderat, entraren a governar els progressistes. Garriguella ho festejà amb festes i músiques, plantant a la plaça l'arbre de la llibertat que, diu, va viure ben poc.

Al 1855, altra volta s'aixecaren els carlins. Garriguella ja havia canviat molt de pensar, doncs no n'hi anà cap, sinó al contrari la milícia formada aquí es defensà de les escomeses d'aquells.

Del 1850 a 1860, l'Oidium féu estralls a tota la comarca. A més pel 1858, els dies 27, 28 i 29 de maig, féu una mena d'huracà de tramuntana que no deixà cap grà per collir en el terme; l'any següent, el mateix 28 de maig, una pedregada tan gran no deixà res, feren que fossin aquells anys que en digueren «de la fam».

En 1860, després d'una secada de més de mig any sense caure una gota, que alguns ni gosaven sembrar, el 24 de febrer plogué quatre dies seguits; tot es revifà i es conta que hi hagué una anyada com mai vista, sobre tot d'olives fins es diu que es colliren tres anyades en una. Amb això el poble s'animà i també amb els diners que venien d'Amèrica, tornant-se a plantar vinyes veient que es defensaven amb el sofre.

Des de 1854 que es tramitava el fer una carretera de Figueres a Llançà, ara es reanudà, havent-hi moltes disputes i influències dels de Llançà per què passés pel dret sense que toqués el poble de Garriguella; fins arribaren a desafiar-se. El fall fou per als de Garriguella, però coses de casa...!, com ell diu, encara no s'ha fet. (La d'ara es féu pels anys 1900).

En 1859 hi havia la guerra d'Àfrica que dirigia O'Donell. Garriguella ho prengué amb molt d'entusiasme l'ajudar-hi amb donatius per als malalts i ferits. Hi tenia vint-i-sis joves soldats dels que no en morí cap, només un del còlera. En saber-se aquí, a la nit, la presa de Tetuan per en Prim, diu que tothom sortí al carrer fent salves.

Durant alguns anys regnà relativa calma, refent-se el poble un xic de les seves misèries passades. Només es plantejà el canvi de cementiri en 1860 a instància d'en Muradillo, que tenia molta influència i havia estat governador de Girona i que tenia la casa al costat —avui casa Soler—. Això remogué una mica el poble perquè influïen de tots costats, però es desistí, doncs el posaren en una propietat seva i així acabà. Després d'anys tornà a instar i tampoc tingué efecte.

Pels anys 1901 a 1902, la parròquia construí l'actual en un camp cedit per la casa Gifre «Trobat» essent les pedres de la pedrera del Puig d'en Casellas i obrat pel paleta en Salvi Rotllant.

En 1868 va haver-hi una secada gran, sols comparable a la del 1851. No es collí palla ni gra i el bestiar, diu, havia de menjar arrels i ridortes.

CAPITOL XXII (1868 a 1870)

Composició de Garriguella segons el Sr. Sucarrat - Caràcter dels seus habitants - Les dones de Garriguella

En aquest temps és quan el Sr. Sucarrat començà a escriure la seva Crònica i continuà després fins a la mort, treta —segons diu— dels «fets històrics coneguts per autèntics i alguns per tradició». Ho feu en castellà, com s'acostumava en aquells dies. Bo és, doncs, que dediquem un capítol a les notícies fresques del que era el poble aleshores i a les impressions viscudes per ell.

Ell diu: Garriguella és avui un poble de la província de Girona i bisbat de Girona, partit de Figueres. Consta de tres-cents veïns que són uns mil cinc-cents habitants. Hi ha un rector, dos vicaris i un coadjutor; pertanyen a dita parròquia els veïnats de Sant Silvestre, o Vellesta, i Delfià; també està el rector encarregat de Sant Quirc de Colera, havent-hi de celebrar els dies festius.

Garriguella té dues escoles, nens i nenes; dos metges; un apotecari, un mestre de música; gran nombre d'artesans i moltes botigues de comerç; el poble en general és agricultor.

Té una magnífica parròquia, església dedicada a Santa Eulàlia de Mèrida; una església dedicada a Sant Sebastià, en el poble antic, i una altra que és el Santuari de la Mare de Déu del Camp, a uns 800 metres del poble.

Hi ha dues sales de ball, un cafè, un estanc, una caserna de la guàrdia civil amb quatre individus i un sargent, i dues societats de socors mutus.

El terme produeix vi i de superior qualitat, també oli, blat, llegums, herbes de pastura excel·lents, mel, força caça (perdius, conills i llebres), suro, lli i cànmem; bous, porcs i força xais.

Per a l'ordre públic i administració, el poble és governat per un Ajuntament elegit pel sufragi universal dels homes de més de 25 anys, presidit per un Alcalde nomenat pels regidors; l'Ajuntament es renova cada dos anys. Per a servir-lo hi ha un secretari amb quatre mil rals de sou, i un agutzil amb mil. Per a administrar justícia, hi ha un Jutge municipal per a fallar qüestions d'interès de menys de cinquanta duros, i pot imposar penyores de menys de quinze dies de presó; abans de fallar ha de consultar al Fiscal municipal. Avui dia el jutge és D. Lluís Gifre Vidal, lletrat i ric home propietari del poble; i el fiscal D. Ermengol Turbau Vidal. (Això era el 1872).

També diu, els habitants de Garriguella generalment són d'estatura alta, de formes proporcionades, de cabell més aviat ros que negre. El seu caràcter és altiu i fort, revoltós i molt inclinat a les armes, de manera que són molt pocs que d'una manera o altra no les hagin exercitades. Tenen molta capacitat per a les ciències, en particular la medicina, doncs sempre hi ha hagut molts metges d'aquí. També tenen força disposició per al comerç i avui dia hi ha molta tendència a llargs viatges; sembla impossible! quasi la quarta part de la població de tots sexes i edats ha visitat o viu a les Amèriques.

Son caràcter polític ha seguit el de l'època, però sempre amb caire extremista. Durant la guerra contra França en 1808, foren fanàtics defensors de la independència nacional i de la religió. Durant el període de 1820 a 1840 en què es discutia en guerra civil si el govern havia d'ésser absolut o liberal, foren acèrrims partidaris de l'absolutisme, des d'allavors andavant anaren empapant-se de les idees republicanes, essent grans entusiastes del socialisme.

Les dones, en general, són ben plantades, havent aparegut de tant en tant alguns casos rars de perfecta bellesa, treballadores, i, com els homes, de caràcter exagerat, doncs, mentre una porció d'elles es distingeix pel seu misticisme i caire contemplatiu, n'hi ha una altra, i és el major, que s'inclina a la frivolitat i sobre tot al ball. En arribar als trenta anys se'ls hi nota certa disposició a venir grosses, doncs en tot temps s'hi han vist vertaderes matrones per son aspecte i gràcia, més que en cap altre poble.

CAPITOL XXIII (1870 a 1873)

La primera República a Garriguella - L'arbre de la llibertat - La revolta de les contribucions - La revolta d'en Pi i Sunyer aquí - Venjances polítiques

El 1868, en ésser destronada Isabel II, Garriguella fou dels pobles que ho celebraren anant alguns amb els sublevats de Figueres, formant aquí una Junta Revolucionària i amb aquest rebombori es cremà el retrat d'Isabel de casa la Vila.

Des d'aquesta data, en que tot es trastornà, s'enjaren tota classe de governs. Garriguella també quedà desorientada, doncs hi havia partidaris de tot, fins dels internacionalistes «Sense Déu, ni Pàtria, ni Propietat, ni Família». Vingué la revolta amb el nom de República, encara que no sabessin què era, diu el Sr. Sucarrat, per què no ho havien tastat mai; es féren partidaris d'ells, la Federal, per què els digueren que no pagarien contribucions i així, cada dia es trobaven ninots penjats a l'arbre de la llibertat, representant el cobrador de contribucions, sense que cap autoritat gosés dir res.

Vingueren les eleccions que guanyaren els republicans i, com els havien promès que no hi haurien quintes, redimiren «els quintos» amb repartiment que quasi tot ho pagaven els contraris, arribant en els embargs a obrir les portes a cops de destrals.

En 1869, per a més adobar-ho, s'aixecaren els carlins i, malfiat-se els d'aquí, els uns dels altres, començà una lluita sorda de venjances i violències escandalosa.

En aquest any, a 29 de març, dilluns de Pasqua, hi hagué una gelada tan forta, semblant una nevada, que quasi matà totes les vinyes, menys les podades darrerament.

El dia 3 d'Octubre d'aquest any els de Garriguella, com molts de l'Empordà, es revoltaren amb en Pi i Sunyer al davant. Els d'aquí embestiren la casa del cobrador de contribucions (allavors n'hi havia a cada poble) qui hagué d'escapar-se per una finestra; agafaren tots els rebuts i talonaris portant-los a la plaça on els cremaren. Formaren una altra Junta Revolucionària, Republicana Federal, que manà recollir totes les armes dels que es creien contraris seus, imposant-los-hi unes penyores extraordinàries. Sort, diu, que després vingueren els mateixos republicans de fora que ho arreglaren un xic. L'endemà, dia 4, en Pi i Sunyer amb uns 2.000 caps calents reunits a Vilabertran, volien atacar el mateix castell de Figueres, però foren advertits pel mateix governador del castell que si dintre d'una hora no es retiraven de Vilabertran, els bombardejaria immediatament. A més a córrer abandonaren dit poble, venint cap aquí, on s'hi ajuntaren uns 100 fills d'aquí. En sortir al cim de la Torre de la

Malaveïna la tropa de Figueres, s'escamparen els revoltosos pel Puig de Samuel, de la Pidralta i cap a Quermançó, on es desparremaren dient que en Pi i Suñer se'ls havia venut.

Un dels que hi era em contava un dia, que li donaren un fusell de pistó però que el gallet no baixava; i que s'amagà al Puig de la Guinarda, fins que la gana el féu tornar a casa. Tenia ell tan sols quatorze anys.

Les tropes arribaren fins a Garriguella, entornant-se'n a la tarda. Així tot acabà bé sense quasi cap tret que pogués fer mal.

En 1870, continuà el mateix estat de murga aquí a Garriguella, representant un trist paper amb les baralles i injúries que es feien mútuament els d'un partit amb l'altre. Als qui cremaren els papers se'ls seguí causa criminal, però després amb l'amnistia política foren perdonats. El tribunal condemnà al cobrador a pagar, encara que ell podia fer pagar a tots els que no acreditessin amb rebut haver pagat; d'aquí vingué una gran excitació a tot el poble havent de venir tropa, i encara no pagaren, no exigint-los-hi més l'autoritat pel temor de revolta.

Aquests fets portaren moltes rancúnies i venjances que no s'expliquen. S'arrencaren ceps, destroçaren oliveres, cremaren moltes garberes i pellers, fins envenenaren ramats i arribant a ganivetades.

Aquest any hi hagué una bona anyada de blat i raïms; les olives mitja anyada però rajaren divuit quartes i així quasi fóu completa.

En 1871, continuà tot més a menys igual, encara que es calmaren un xic els esperits, però en el repartiment de consums, carregaren de debó als propietaris, sobre tot als contraris, i també a l'alcalde. Aquests recorregueren i s'anul·là.

Aquest any fou dolent per la collita de tot.

CAPITOL XXIV (1873 a 1875)

Bon any - Guerra civil carlina - Corredisses dels carlins - El seny garriguellenc - Tres carlins fusellats a San Silvestre - El Foc de Castelló

El 1872 plogué molt o acompassat, fent que hi hagués una anyada com mai vista. Els raïms, encara que de poc grau, es pagaven a 17 ptes. la carga, l'oli a 8 ptes. el mallal. Els jornals s'apujaren molt, malgrat que es disminuïren les hores de treball, doncs ja es començà a sentir la influència de l'Associació Internacional de Treballadors. En tot es veia l'efecte del bon any. Diu que hi hagué molts casaments.

En aquest temps el país havia caigut en una espècie d'anarquia. Hi haví Amadeu de Saboia, però quasi ningú no el volia. S'aixecà en armes Carles VII a Navarra i País Basc ajudant-hi molt Catalunya, Aragó i València, que donaren molt que sentir al govern, com conta la història. Garri-

guella, com a federal, no simpatitzava amb cap, més aviat contra el carlisme; per això demanaren armes al Govern que no els hi concedí, i no obstant s'armaren amb les pròpies dels federals; això féu que no vinguessin els carlins amb vexacions i venjances com se temia.

Aquest any l'administració del poble fou pessima, doncs cada alcalde era un dictador, i amb les rancúnies que hi havia podem comptar com anava.

En 1873, plougé poc, a la primavera feu molta tramuntana, resultant una anyada molt migrada, més de tardanies. El vi es pagà a 16 pessetes el bot.

Els mals del país havien pitjorat: Amadeu, fastiguejat, havia abdicat i l'Assemblea Nacional proclamà l'11 de Febrer la República. Garriguella ho festejà amb tres dies de música i gresques. El govern lliurà armes als d'aquí per a defensar-se de les correries dels carlins, però a l'11 de desembre segon dia que es feia la festa major amb més alegria que mai i amb bon temps, es presentaren inesperadament molts carlins d'infanteria i cavalleria. Els republicans, voluntaris, perquè els carlins no cremessin el poble, prengueren les armes i se n'anaren un quart lluny en expectativa; un jefe carlista anà allí i els intimà que entreguessin les armes i un oficial dels d'aquí, diu, que respongué que no les podien entregar sense molta responsabilitat, però prometien que les portarien a Figueres, cosa que no compliren després. Els carlins es retiraren emportant-se quatre cavalls i algunes selles. Així acabà la facècia sense desgràcies, i la festa amb molta consternació de tothom.

Mort en Cabrinety a Alpens, en saber-se aquí, els republicans en venjança prengueren moltes persones contràries; altres, com el senyor Rector i els de la Junta carlina fugiren a França, quedant el poble sense capellans, anant la gent (pocs) a missa a Vilamaniscle, i a Vilajuïga. En aquesta ocasió, l'alcalde, que era el cap dels republicans però home de seny, encarregà amb moltà insistència el guardar «la rectoria, l'arxiu parroquial i tota la plata que hi havia», precisament al seu oposat en idees però molt amic personal, dient-li que li confiava com a «home de més seguretat».

En 1874 l'anyada fou molt mitjana, doncs no plougé gota a la primavera. Els raïms es pagaren a 13 pessetes.

El carlisme havia augmentat en tot el país fent corredisses per tots els pobles. El dia 11 de gener es presentaren aquí molta infanteria i cavalleria carlina; els republicans voluntaris fugiren de la població, a fora es creuaren alguns trets sense cap resultat. També havia marxat l'ajuntament. Els carlins deixaren a la casa de la vila un ofici escrit demanant diners, amb promesa de que no molestarien a ningú, fos qui fos, però que no marxés l'ajuntament quan tornarien i que no els molestarien a ells. Va ésser en va, diu, puix encara que ara entregaren les armes a

Figueres, els republicans d'aquí quan tornaren els carlins pel febrer, l'ajuntament i molt propietaris havien fugit. Com a càstig els carlins saquejaren la casa de la vila i algunes de particulars, emportant-se'n armes i municions, dues cornetes, la bandera republicana i altres coses així, deixant dit que quan tornessin per sorpresa, si fugien els de l'ajuntament i altres, els perseguirien i els fusellarien.

Això, diu, causà molta impressió a Garriguella. Efectivament tornaren els carlins; l'alcalde i ajuntament anaren a rebre'ls encara que de mala gana, tement pels resultats, doncs s'havien fet poderosos els carlins amb la presa d'en Nouviles, apoderant-se d'Olot i tota la muntanya.

Els carlins s'esbandiren per tot l'Empordà. El dia 15 de Juny, quan els republicans de Figueres es dirigien cap a Roses, un batalló carlista els barrà el pas, tenint gran tiroteig, havent de recular i fugir els republicans. Però, refets i recolzats per una columna de carabiners i artilleria sortida també de Figueres, tornaren a la lluita, retirant-se els carlins cap aquí a Garriguella sofrint més de 40 baixes, entre ells un capità que morí aquí. També fou quan en Serra, barber de Girona, capità de carlins, que fugia empaitat, saltà la timba de can Simonet del Raval, salvant-se de tot com per miracle, com me contà ell.

Això animà una mica aquesta comarca, però no durà gaire, doncs el dia 2 de novembre els carlins es venjaren terriblement en el Foc de Castelló, destrojant les forces del Govern juntament amb els republicans voluntaris. Durant aquest cèlebre foc de Castelló, sis homes carlins, ferits, que es dirigien cap aquí, els republicans els encalçaren fent-ne tres de presoners; els portaren lligats fins a Sant Silvestre i allà sense cap fórmula ni procés els afusellaren.

Mentre durava el foc de Castelló, que fôu des de les 10 del matí fins al vespre, tota la gent de Garriguella i Vilajuïga, diu en Papell, era per aquests cims de puig del costat de Quemançó, mirant i comentant les canonades i els incendis d'allí.

CAPITOL XXV (1875 a 1880)

Cau la República - Alfons XII - La Font de Sant Nazari - Inauguració del carril - La Fil·loxera - Els protestants de Garriguella

Ara és quan caigué la República, essent Castelar, president, amb la cèlebre escamesa del general Pavia al Congrés. Aleshores tot capgirà, nomenant-se noves diputacions i nous ajuntaments, posant a ratlla la demagògia. Garriguella quedà muda, diu, sense que es parlés més ni de republicans federals ni d'internacionalistes ni res.

En 1875 plougé molt, més cap a l'estiu, fent fred fins el mes de Juliol que encara la gent vestien d'hivern. El 21 de juliol va caure una pedregada que ho assolà tot; per això es collí molt poc gra, pocs raïms i dolents pel mildiu i poques olives; el que abundà fou els estiuatges i l'herba per a pastures.

El poble estigué força quiet per la por del Govern constituït i també per la por dels carlins que encara rondaven.

Aquest any el govern del general Serrano caigué i en mig de la confusió es proclamà a Alfons XII, fill d'Isabel II. Els de Garriguella reberen la nova fredament i sense entusiasme, doncs no sabien com definir-se. En donar Martínez Campos l'impuls contra els carlins, aquí també s'hi apuntaren recolzant als sometents que aixecà durant tres dies per tot Catalunya a últims de Novembre, establint-se aquí altra vegada un grup de la guàrdia civil.

Els carlins en tot l'any ja no s'havien vist per aquí, fora que a últims de gener una petita partida comparegué una nit i se n'emportaren dos homes i tres dones, deixant-los anar aviat, doncs precisament aquests havien ja pagat les seves contribucions. Això féu que alguns propietaris marxessin del poble una temporada.

Per aquest temps fou quan alguns «americanos» que havien fet fortuna allà, tornaren a veure les famílies; aquests i alguns propietaris rics pretenint que Garriguella fos un petit París, feren treballs a la font de Sant Nazari del camí de Vilajuïga, obrint la penya, arreglant passeigs amb arbres i plantacions; fins somniaven fer-hi uns banys. Llàstima que la font no fos més abundosa! Perquè lluís més la població, posaren fanals grossos de petroli pels cantons (encara en queden alguns) que feien encendre els vespres i sota dels que feien les tertúlies, parant la fresca a l'estiu.

L'any 1876, diu, fou el més feliç, tant pel bon govern de la nació, com per la bona administració del poble, com i també per la bona anyada de tot i venuda a bon preu; igualment es pagaren bons jornals.

A la nit del 17 al 18 d'octubre caigué un gran aiguat, potser més gros que el de Sant Farriol de 1843; la gent es temien per les seves cases; el rec Merdisser i la Praguilla s'estengueren pels carrers de dalt i de baix.

Durant tot l'any hi hagué tropa aquí, ademés de la força de la guàrdia civil.

Durant l'any es feren els túnels de Vilajuïga a la frontera i els terraplens de la Muga i de la ribera de Marsà.

Pel 1877 a penes plougé, ressentint-se l'anyada de tot, que fou molt migrada. Els raïms es pagaren de 15 a 21 ptes.

Es treballava molt en el carril; pel desembre s'inaugurà de Girona fins a Figueres. Un tramuntanal molt fort tirà a terra el pont de Colera, retardant força les obres.

Aquest any tragueren la guàrdia civil d'aquí i la portaren a Llansà.

En 1878 tampoc plougé gaire; fou una anyada dolenta; només es colliren regularment els raïms del pla; per això molts allavors plantaren els camps i avui veiem que quasi ho és tot. Els raïms es pagaren de 17 a 21 pts. Molts ramats es veneren per falta de menjar; la palla es pagava a 5 pts. quintà. Els jornals baixaren a 1'75 pts.

Aquest any aparegué la «Fíloxera Vastratix» —nom grec que significa fulles seques— anant augmentant- en el successiu fins a fer desaparèixer totes les vinyes velles.

El dia 20 de gener s'inaugurà el tren fins a Cerbera anan-hi totes les autoritats i moltíssima gent. Diu el Sr. Sucarrat que no ha portat cap ventatja comercial per ara, només la millor comoditat en el viatjar.

En 1879 plougé molt fins al maig, fent molta de fred fins tard, de manera que el 13 d'abril, dia de Pasqua, una gelada ho matà tot i per Sincogesma una pedregada ho aplanà. No es collí blat ni ferratges, ni olives, pocs raïms al pla, pagant-se de 20 a 25 pts. Després augmentà encara el preu del vi fins a 20 pts. bot; això féu que es plantés més al pla. No obstant la fil·loxera havia aparegut en el terme, del costat de Rabós; atacava més als lladoners o garnatxes i menys als monastrells.

Aquest any succeí que un empleat de l'ajuntament no volgué acompanyar-lo a la Processó de Corpus; el destituïren. En protesta, una colla cridaren al pastor protestant de Figueres perquè vingués a predicar aquí. Vingué, en efecte, però l'alcalde l'agafà i el portà pres a Figueres alegant que no havia complert els requisits manats. Poc després un altre pastor protestant assabentà l'alcaldia que havia obert un temple protestant baix la seva direcció amb els requisits deguts, en una petita casa del carrer de S. Miquel.

D'això se'n parlà molt a la premsa de la província i de Madrid, havent-hi opinions favorables per als dos costats. El Rei en una R.O. del 14 d'agost, deia que l'alcalde de Garriguella «había obrado muy bien». Així acabà la qüestió, que recordo quan encara es comentava i continuava la reunió dels que es deien protestants (molt pocs). La dita parròquia protestant s'acabà per asfíxia o anihilament. Per aquest temps, en ocasió que el gran poeta català Mn. Jacint Verdaguer preparava la seva immortal obra L'Atlàntida, va passar per Garriguella, on hi copsà, al cim de Malaveïna —segons em digueren— aquella tan bella com exacta comparança que fa del Canigó nevat mirant com un gegant per sobre el balcó de Cabrenys la bella plana empordanesa.

CAPITOL XXVI (1880 a 1887)

La Pirala - Els benedictins a Quermançó - S'acaba el campanar de la Parròquia i s'hi posa un rellotge - **Mort de les vinyes velles** - Els revolucionaris d'en Zorrilla - Vinyes noves

En 1880 plougé bastant a l'hivern, i primavera, per això s'esperava bona anyada però no fou així degut a les calamarçades i als insectes que atacaren tots els fruits.

Aparegué per primera vegada «La Pirala» en els ceps, que es procurà destruir per totes les maneres: buscant-les una a una; cobrint els ceps amb una mena de campana i donant a dintre un fort vapor calent que escaldà els ceps; i fins rostint un xic les fulles amb atxes de vent; però res hi valgué, doncs resultava molt car. A més la fil·loxera s'estengué força i el públic s'espantà. El govern envià a aquesta comarca un tal Joan Miret, que provà d'injectar als arrels solfat de carbó i neolina; però pel mal olor i altres inconvenients, alguns pobles, com Llers, en protestaren i fins es revoltaren havent de retirar-se el dit delegat.

Els raïms es pagaren fins a 20 pts. i el vi a 25 pts. Les olives foren també atacades per la cabra, resultaren completament corcades.

En aquests dies deien que un frare trapenc de França havia trobat la fórmula contra la fil·loxera: calç viva, sal i solfat de ferro, que precisament fou la base per a després combatre el mildiu.

Aquest any el govern de França expulsà les congregacions religioses d'allí; en conseqüència vingueren alguns benedictins que arreglaren un xic el castell de Quermançó i s'hi establiren.

El 26 de juliol, a quarts de déu del vespre, fou assassinat, entre Noves i Baix-a-Garriguella, Joan Grau, pastor i carnisser d'aquí; no es pogué saber l'autor. Des de 1849 no hi havia hagut cap més crim.

Encara que l'anyada fou petita, tot se vengué a bon preu i els jornals s'aguantaren alts. Diu que l'administració del poble fou bona i hi va haver ordre.

En 1881 plougé bastant fins al juny, però després ni una gota fins al 10 de desembre; no atrevint-se molts a sembrar. Es collí bastant de gra, molt ferratges, quasi cap oliva, pocs raïms que es pagaren a 20 pts.

La pirala s'escampà molt i la fil·loxera, després de la muntanya, invadí el pla, fent tèmer que dintre tres o quatre anys no quedaria un cep vell. Es començà a fer assaigs de ceps americans.

Com que hi havia diners, diu, tothom es mostrava animat. Formaren una secció dramàtica que tingué gran èxit fins en altres pobles on actuà.

A últims d'any es féu una subscripció per a recollir dues mil pessetes a fi d'acabar el campanar que només arribava a sota d'on ara són les campanes, com es veu, i posar-hi un rellotge.

En 1882 seguia la secada, però es revifaren els sembrats, havent-hi mitja anyada de gra, res de llegums ni farratges, poc oli, i mitja de raïms que es pagaren a 23 pts. A la tardor plougé força.

Curiós fou, diu el Sr. Sucarrat, que no aparegué la pirala, podent més la naturalesa que l'enginy dels homes. En canvi, la fil-loxera s'estengué extraordinàriament, malgrat que molts, amb barrines, injectaven sulfat de carbó i d'altres substàncies, però resultava molt car i gairebé inútil.

A l'estiu s'acabà el campanar i s'hi posà el rellotge. Entre tot hi entraren trenta quintars de ferro, pujant el cost a dues-mil cinc-centes pessetes.

En 1883 plougé regularment fins al juny, resultant una anyada completa de gra i farratges, força raïms i venuts a 28 pts., poques olives, venent-se l'oli a 8 pts.

La fil-loxera quasi havia mort tota la muntanya i s'estenia pel pla, alarmant-se més i més la gent que no sabia com combatre-la. Es comença a plantar més en el pla, ripàries i jaqués, encara que molts n'eren refractaris.

Com la cosa anava bé, puix hi havia diners, diu, es feren sis dies de festa major per Santa Eulàlia. Es veu que sempre ha estat igual, amb calés tot són festes; per això els avantpassats escolliren molt bé la patrona i el temps de la festa, en que no hi sol haver feina precisa i és quan la gent n'ha tocat de frescos després de les veremes.

En 1884 plougé amb excés, resultant molt farratges, poc gra, moltes olives, encara que corcades, un vint per cent de raïms i encara dolents, efecte de la fil-loxera i mildiu que aparegué amb gran alarma del poble. Els millors raïms es pagaren a 10 pessetes.

El dia primer de març comparegueren uns vint-i-cinc homes, vinguts de França, que alarmaren al poble amb crits a la República i a Ruiz Zorrilla. Tocaren a somatén, a la nit amb atxes de vent anaren fins a Vilajuïga on trencaren els pals del telègraf, però els sorprengué una petita força de carabiners, i a les dues de la matinada ja tornaven a passar fugint fins a la frontera.

La filoxera havia mort ja tota la muntanya, invadia el plà. Molts feien assaigs amb ceps americans, però no s'atrevien a fer-ho a gran escala puig representava molt car comparat amb les vinyes velles.

Aquest any es despoblà molt Garriguella, espantats per això de les vinyes i perquè molts eren cridats pels seus parents o amics cap a les Amèriques.

Malgrat de tot això, diu, es feren sis dies de festa major amb música, cosa que molts criticaren puig no corresponia a l'estat financer del poble d'aleshores.

En 1885 plougé molt, resultant molts farratges, bastant de gra, força olives però barat l'oli; pocs raïms doncs quedaven. poques vinyes degut a la fil-loxera i les noves encara no produïen. Diu, els que feren bon negoci

foren els criadors de brevats o barbats, encara que la gent no s'atrevien del tot a plantar, perquè deien que els ceps americans morien als deu anys.

En aquest any sol, marxaren més de cent persones del poble cap a Amèrica.

En 1886 plogué bastant i acompassat, resultant anyada regular de tot. Les vinyes velles anaven morint, en quedaven ben poques; les noves donaven un fruit molt verd i molts eren els qui esguerraven les empeltades per falta de pràctica.

La marxa i l'administració del poble fóu bastant pacífica i bona, fóra d'algunes disputes de política local com en tots els pobles.

Aquest any es feu l'escalinata de pedra de la parròquia, pagada pel Sr. Felip Solà, en la visita que féu aquí després d'alguns anys d'ésser a Amèrica on hi féu gran fortuna.

CAPITOL XXVII (1887 a 1895)

Gran nevada - La Romeria del Camp - Divisions en la política local - L'Exposició de Barcelona - Resum d'anyades duranr trenta-nou anys - L'any més fred del segle - La caritat del poble de Garriguella - La guerra d'Àfrica - Garriguella ofrena un penó a la Verge del Camp - Mort del Cronista Sr. Sucarrat

En 1887, el dia 9 de febrer, nevà molt per espai de dos dies, arribant a dos pams de gruix; no pogué anar el correu a Vilajuïga els dos dies. Des del 20 de gener de 1870 que no havia nevat tant. El jovent féu una bola de neu, començada a l'era d'en Jaques, venint pel carrer de Sant Ferran fins a la plaça; aquí ja era d'uns tres metres de diàmetre; hagueren d'abandonar-la malgrat de fer-s'hi tot el poble, trencant molts de pals i forques per ésser tan grossa. No es fongué fins després de quinze dies.

El dia 11 d'abril, dilluns de Pasqua, va tenir lloc la gran Romeria de la Mare de Déu del Camp. El Centre Catòlic de Figueres l'havia organitzada; així convidaren a tot l'Empordà, contribuint-hi tothom.

Aquell dia posaren la Mare de Déu en un altar dintre un entoldat molt gran sobre el puig de sol-ixent de la capella. A l'ofici hi predicà Mn. B. Tarró que havia estat l'ànima i era allavors l'apòstol de l'Empordà.

A les vuit del matí començaren a arribar gent de tots els pobles, a peu i a cavall; els carruatges emplenaven tots els carrers i afores de la població.

A les nou sortí de la parròquia la processó formada per l'ordre següent: primer els de Peralada, Castelló, Roses, Les Selves, Llançà, Cabanes, Vilabertran, Figueres, Campmany, Sant Climent, Mollet, Rabós, Espolla, Borrassà, Llers i molts altres pobles, amb els seus clergues al

davant, portant tots banderes i penons. Hi havia més de 66 sacerdots amb els seus feligresos, i cada ú cantava himnes i cançons.

Diu el Sr. Sucarrat que feia bo veure la multitud de tota classe i edat, vells i joves, rics i pobres, nobles i fins títols de Castella, un brigadier, etc. Es considera que hi havia unes 20.000 persones.

En arribar al Camp es celebrà l'ofici amb músiques i la missa fou cantada pel Cor del Centre de Figueres. Després del sermó hi hagué besamans.

Acabat tothom dinà a l'aire lliure amb molta animació, servint-se un abundós àpat als pobres de tot arreu.

A la tarda tornà la processó, igual al matí, fins a la parròquia; des d'allí la gent marxaren als seus pobles amb els clergues respectius.

Des del Camp s'envià un telegrama de salutació i oferiment al Sant Pare. Es tragué una fotografia que per la poca pràctica en aquells dies i pel temps no quedà bé. !Llàstima! —diu—.

Els del costat de Figueres, com eren tants, formaren dos trens. En el primer se'n tornaren els més llunyans i, en arribar a Figueres, formaren una manifestació pujant per les rambles fins als afores, on es disolgueren marxant cap a llurs pobles respectius. Els del segon, tots de Figueres, formaren també en arribar, una manifestació, però aviat alguns els insultaren, apedregant-los havent de dissoldre's a la Rambla, resultant un gran escàndol, sense que cap autoritat hi fos per a posar-hi remei. Després de passat, el governador del castell hi envià un piquet de tropa.

Els carabiners, tota la nit guardaren el Centre Catòlic de Figueres perquè deien que volien cremar-lo, hi va haver de tot: insults, pedrades, esquinçament de banderes, batusses a cara i creu i fins ferits. ¡Llàstima que havent començat tan bé acabés així! (En aquells dies hi havia a l'Empordà molt antagonismes d'idees religioses i també polítiques).

Durant aquest any es començà a dividir el poble per qüestions locals, intervenint-hi els tribunals en vàries causes.

L'anyada fou regular, fora dels raïms que quasi no n'hi havia, doncs les vinyes havien mort quasi totes. Per això l'emigració a les Amèriques encara augmentà. L'estadística del poble fou de només 1.352 habitants, contra els 1.696 de pocs anys abans. S'hi notava la misèria.

En 1888 plougué molt cap a l'estiu. El blat es grillava a les garberes però n'hi va haver força, així com llegums i farratges; poques olives, per la «cabra»; pocs raïms i dolents pel mildiu que feia estralls. Les vinyes noves començaven a produir i per això la gent s'aficionà a plantar-ne, preveient que ja viurien i que era l'únic fruit del que s'havien de confiar.

L'istiu fou molt fresc; durant el juliol i agost no es passa dels 18 graus de calor. Per això, tal volta, fou l'any de més mortandat, uns 72 difunts en una població tan petita.

Aumentà la discòrdia dels dos partits del poble, acusant-se mútuament de mala administració, però en realitat no era més que dos

s'empenyaven en ésser secretaris, i cada ú amb son partit movia murga.

Aquest any es celebrava l'Exposició Universal de Barcelona, cosa extraordinària en aquest país. Garriguella també hi donà el seu contingent anant molts a visitar-la, parlant-ne a tot arréu i explicant-se anècdotes ben salades i humorístiques d'alguns d'aquí.

En 1889 plugué a l'hivern i a l'estiu, però no a la primavera ni a la tardor, cosa rara. L'anyada fou petita de tot.

El poble es posà en calma, doncs en unes eleccions de consellers s'elegiren les persones més significatives del poble i més imparcials en les lluites de partit.

Aquest any aparegué a Europa i Asia una malaltia dita «La Grip», «Dengue» o «Trancasso» que, diu, Garriguella també l'experimentà encara que sense defuncions extraordinàries.

Aquest any havent deixat l'ermità la capella de la Mare de Déu del Camp i no havent pogut establir-se uns quants benedictins a Quer-mançó per motius internacionals, aquests demanaren establir-se allí i fundar-hi un col·legi a fi d'ensenyar llengües estrangeres. En efecte, després de varis tràmits, s'hi constituí una comunitat d'un abat, tres religiosos i un llec. L'Abat era mons. Aurelià Joan Mazuret de S. Alode; havia estat Superior General de Celestins de l'Ordre de Sant Benet. Ensenyaren un quant temps, però aviat decaigué, més per la mort de l'Abat a l'any següent, sense gaire profit per a la població que hi havia posat tota la seva esperança.

En 1890 plugué a l'hivern i primavera resultant una anyada regular. Les vinyes noves començaren a donar, això féu que es tingués esperança en el venider. El mildiu havia minvat. Tot es pagà a bon preu.

Ara posa el Sr. Sucarrat un índex de les anyades durant 39 anys, que transcriu per a curiositat i també per a orientació dels veniders:

Anys	Camps	Vinyes	Olivars	Llegums o Farratges
1852	Abundant	Abundant	Mitja	Mitja
1853	Mitja	Petita	Abundant	Abundant
1854	Petita	Petita	Petita	Petita
1855	Abundant	Petita	Mitja	Mitja
1856	Mitja	Petita	Petita	Mitja
1857	Petita	Petita	Abundant	Mitja
1858	Petita	Petita	Petita	Petita
1859	Petita	Petita	Mitja	Mitja
1860	Abundant	Petita	Abundant	Abundant
1861	Abundant	Petita	Petita	Mitja
1862	Mitja	Petita	Mitja	Abundant
1863	Mitja	Petita	Mitja	Petita
1864	Petita	Petita	Petita	Petita
1865	Mitja	Petita	Abundant	Mitja

1866	Abundant	Petita	Mitja	Abundant
1867	Petita	Petita	Petita	Petita
1868	Petita	Petita	Petita	Petita
1869	Abundant	Petita	Mitja	Abundant
1870	Abundant	Abundant	Abundant	Mitja
1871	Petita	Petita	Petita	Petita
1872	Abundant	Abundant	Abundant	Abundant
1873	Mitja	Mitja	Petita	Mitja
1874	Mitja	Mitja	Petita	Petita
1875	Petita	Mitja	Petita	Abundant
1876	Abundant	Abundant	Abundant	Abundant
1877	Petita	Mitja	Petita	Petita
1878	Petita	Mitja	Petita	Petita
1879	Petita	Mitja	Mitja	Abundant
1880	Abundant	Petita	Petita	Mitja
1881	Petita	Abundant	Petita	Abundant
1882	Petita	Mitja	Petita	Petita
1883	Abundant	Abundant	Petita	Abundant
1884	Mitja	Petita	Mitja	Abundant
1885	Abundant	Petita	Abundant	Abundant
1886	Abundant	Petita	Petita	Abundant
1887	Abundant	Petita	Mitja	Abundant
1888	Abundant	Petita	Petita	Abundant
1889	Mitja	Petita	Petita	Petita
1890	Mitja	Petita	Petita	Petita

Resum per collites:

	Abundants	Mitjanes	Petites	Total
Camps	15	10	14	39
Vinyes	6	6	27	39
Olivars	8	10	21	39
Llegums	17	10	12	39
Farratges				

En 1891 plougé bastant, el dia 7 de gener nevà força, fent després un tramuntanal fort i fred per espai de molts dies, baixant el termòmetre a 7 sota zero. Els més vells contaven que havia estat l'any més fred del segle, fora de l'any 29 en què es gelaren les figuerasses. Tot estigué glaçat per molts dies, no podent-se treballar la terra. Per això es feu una capta en el poble a favor dels jornalers més pobres, que donà un excel·lent resultat, veient-se la molta caritat que el poble de Garriguella sempre ha tingut a favor dels desvalguts.

Amb la fred es retardà tot, però, malgrat això, fóu un any molt abundant de tot. Es cosa experimentada a l'Empordà, les anyades generalment no es perden per la pobresa de la terra, ni tampoc per les pluges o eixuts, sinó, i més, pels insectes, plagues o malestats, que, com més fred fa, menys n'hi ha. Anys de molta fred solen ésser els més bons en tot.

Es plantaven més vinyes, malgrat el mildiu fos persistent, doncs el combatien amb el sulfat.

El primer de febrer hi hagué eleccions de diputats, comprant-se els vots a dojo, i no obstant no sortí cap dels que compraven, sinó un lliberal possibilista.

Diu que el poble marxà amb força calma aquests anys.

En 1892 plogué a l'hivern, però gens a la primavera, sinó el contrari, féu molta tramuntana, resultant mala anyada. I per més desgràcia el govern francès prohibí l'entrada del vi, de resultes els raïms baixaren de 23 pts. a 14 pts.

Encara que fos mal any, la festa de Santa Eulàlia es féu amb més luxe que mai; per començar va haver-hi focs artificials i cavalcates.

En l'any 1893 fou pitjor per falta de pluja.

Diu el Sr. Sucarrat que Garriguella comentà molt i s'alarmà amb l'aparició de l'anarquisme, per la seva propaganda i més per les bombes que tiraren a Barcelona, a en Martínez Campos, i al Liceu. Diu que Garriguella, Llançà i Palau també en foren víctimes, però no diu en què.

Aquest any hi havia la guerra d'Àfrica, on morí el general Margallo. Garriguella també s'hi entusiasmà i hi contribuí amb alguns dels seus joves; no n'hi morí cap.

Malgrat la misèria d'aquest any el poble es mantingué quiet i resignat. Es fundà altre cop una Societat Dramàtica que actuà brillantment.

En 1894 plogué bastant, resultant anyada regular de gra i farratges; poc oli i pocs raïms que es pagaven només a 14 pts. pels impostos de França i d'Espanya.

Han tornat a rebollar les discòrdies de política local amb odís i venjances, fent témer pel que vindrà després.

En 1895 al principi plogué poc, però després es revifà donant una collita més que regular de tot, però es pagà tot molt barat.

Per la Mare de Déu de Setembre, en ocasió de regalar Garriguella una senyera a la Verge del Camp, es féu una festa extraordinària amb arcs de triomf a la plaça de l'Església. El matí hi hagué solemne ofici, beneint-se la senyera, predicant el canonge Daniel, l'orador de l'època, i cantant el cor de Garriguella junt amb els de Figueres. A la tarda es féu una solemne processó portant la senyera a la Mare de Déu del Camp, essent pendonistes les autoritats, D. Lluís Gifre, D. Emili Garriga i don Joaquim Densalat, i en la què la gent arribava des de la parròquia fins al trencant de la carretera de Vilamaniscle al Camp.

«En 1896 féu en un principi molta tramuntana...». Així i aquí acabà la seva Crònica el bondadós Sr. Sucarrat, morint el dia 14 de maig, festa de l'Ascensió (a.C.s.).

De justícia és que dediquem un pietós record a aquest gran patrici nostre que en la carrera de la vida donà un bell exemple de virtuts, com a pare venerable d'una significada família, com a ciutadà honorat, i més com a Cronista de la nostra Pàtria, a qui sols déu les poques notícies de la seva història i de nostres avantpassats.

CAPITOL XXVIII (1895 a 1923)

Caires del caràcter garriguellenc a les guerres actuals i en la qüestió social - Manca de treball intens - Descuit de les plantacions forestals - Fàbriques d'alcohols - El Sindicat Agrícola - L'Ateneu - L'electricitat a Garriguella.

Seguint el relat acostumat dels anys anteriors, hem de dir que en el transcurs dels anys des de 1895 ençà, **les anyades s'han succeït més o menys en la mateixa pauta dels anys ressenyats a la Crònica del Sr. Sucarrat.** La marxa del poble, tant en l'ordre com en l'administració, **també ha seguit el mateix compàs i fora de petits incidents de política local,** no hi ha res d'extraordinari per senyalar; mostrant-se sempre, com en tots els pobles, dues maneres de pensar en plantajar-se els problemes polítics i socials que indefectiblement es presenten en tota la història de la humanitat.

Així veiem durant la guerra de Cuba de 1898, tan desastrosa per Espanya, a la que hi contribuí Garriguella amb sos fills, essent-ne víctimes alguns d'ells, hi havia partidaris en pro i en contra d'abandonar-ho tot, com de pretenir-ho a fi de salvar l'honor com deien. Igual passà amb la guerra d'Àfrica de 1920. I el mateix succeí amb la guerra europea en que la fília o la fòbia d'una o altra nació bel·ligerant portava la disputa als cafès o reunions, i fins dins les famílies, donant-se el cas, en un cafè, que el més exaltats arribaren a clatellades.

El mateix succeirà doncs sempre, puix l'home és igual en tots terrenys i en totes èpoques. Ara mateix en apreciar els temes polítics i socials hi ha com a per tot arreu, la divisió de dretes i esquerres que, si es mira bé i imparcialment, encara no hi ha hagut que hagi sabut definir en què consistia i on estava la diferència, doncs el límit d'una i altra ningú sap on comença ni on acaba.

Però s'ha de dir, encara que extremistes per temperament els fills d'aquest poble, com deia el Sr. Sucarrat, han estat sempre nobles i francs en llurs discussions, sostenint llur criteri, no trobant-se cap traïció ni trobant-se cap baixesa en les moltes alternatives de la política i situació.

Bo és doncs que sostingui cada ú la seva manera de pensar dintre la convivència social, puix Déu ha deixat al lliure criteri dels homes la solució d'aquests problemes com tampoc els ha criat iguals en talent i possibilitats per a pensar; però sí sempre amb l'afany de buscar la veritat que, en manifestar-se clara, és propi de tot ésser racional l'acceptar-la i seguir-la.

La constitució ara del poble és quasi la mateixa dita l'any 1870: un alcalde, nou consellers, secretari, agutzil, un jutge, fiscal, etc. La població sí que ha baixat, doncs l'estadística de fi de segle no ha arribat a mil habitants, degut encara a l'emigració a les Amèriques (no tanta com abans) i també a la **fatal corrent de tots els pobles cap a les ciutats**, enlluernats per les fantasies que s'havien imaginat.

Per aquest motiu és que, havent-hi falta de braços per a treballar la terra de l'extens terme de Garriguella, i també per haver canviat l'economia de tots els pobles degut al daltabaix de la guerra europea, es troba avui que molta part del terme —més a la muntanya— no es treballa com s'hauria de treballar, no produint quasi per al sosteniment de la vida moderna. No sé si és perquè es vol abassegar massa o perquè, comparant amb altres pobles que són vist, el conreu i per cosegüent la producció no és igual a altres països. Puix si es treballés amb més intensitat i amb medis moderns, jo crec que nostre terme es podria presentar com a model, per que és variat pel treball i capaç de moltes produccions per explotar; no hi ha que envejar altres indrets.

Una prova d'això, per exemple, és la falta de plantacions d'arbres, com s'ha dit en altra ocasió, ja arbres de conreu i producció com fruiters, garrofers, etc., ja també arbres silvestres com suros, pins, alzines, etc. i en els riberals d'altra mena; la qual tan descuidada tingueren nostres passats. Ara la generació hauria d'agafar-ho amb empeny i estimul plantant a tot arreu, com succeeix en altres països: França, Suïssa, Itàlia, etc., on són respectats i quasi venerats per les gents.

Diuen alguns (eterna i estúpida cantarella de sempre) que això aquí no pot ésser, per que s'abusa de tot i es burla la llei descaradament. Però tinguin entès, que sí el poble (no els governs solament, doncs ja hi ha lleis per això) ell mateix es constituís en guarda de tot, cada ciutadà es fes vigilant i denunciador del seu patrimoni també del de tot veí, es complirien les lleis pesés a qui pesés; doncs a còpia de denúncies i càstigs que les autoritats es veurien obligats a imposar, de seguida es **senyalarien els infractors que per força haurien de desaparèixer del poble**, o bé respectarien els drets de tothom. Així es fa en aquells països dits que les autoritats són inexorables, així avança la civilització. Sóc vist en un país que era un desastre per això abans de la guerra, però que després passà a protectorat anglès, haver en pocs anys experimentat un canvi tan radical en l'administració dels anglesos allí, que avui seria un bell model

per al nostre país. Els joves doncs tenen la paraula; el dinamisme en llur treball i l'ordre en l'administració, els hi donarà el benestar espiritual i material que tant manca.

No s'ha de plantar així com· així, no: doncs avui dia no es pot conrear la muntanya com abans, que fins al cim plantaven vinyes atravesarades; avui no pot ésser, les plantes no ho permetrien, ni l'economia del treball ho aconsella. Però no s'abandoni la muntanya: allà on hi hagi dues vessanes planes, que es pugui llaurar, pot ésser vinya i donarà a proporció del treball, potser, igual o més bon fruit que al pla; allà on no hi sigui hi deixin oliveres o almenys bosc ben plantat de les plantes que més s'hi adiguin, que al seu dia també donarà riquesa al particular i al comú.

I no s'empenyin amb la seva rutina alguns en conrear rostos i pedregals, perquè l'economia d'avui no ho aconsella, i perderan el temps escorrent-se la seva vida tristement, quan aplicant el seu esforç en altra cosa, seria de més profit per a ell i per a la humanitat. Tinguin present el què ha dit un gran pensador d'avui dia: El camp, el negoci, la indústria més bo i fecund per a desenvolupar, és l'enteniment o capacitat de tot home que solament Déu sap el fons que hi ha per a explotar.

Feta aquesta digressió i tornant a la història, hem de dir que pels anys últims del segle passat s'establiren aquí dues fàbriques d'alcohols, explotant-se així, els residus de les brises. Es féu en petita escala, però anà progressant i fou una gran millora per a la població. Més tard han estat quasi acaparades per altres més important i més perfeccionades, que es pot dir són comarcals.

Pels anys 10 - 11 - 12 - 13 i successius, amb l'enrenou del moviment social, tema general de tot el món, es fundà aquí el primer Sindicat Agrícola Catòlic, donant gran empena al perfeccionament del conreu de terres, de l'elaboració de vins, com també a l'aprofitament d'iniciatives i utilitats individuals, ajuntant-les en agrupació corporativa per a explotar-les socialment. D'aquí vingueren una sèrie de conferències sobre temes agrícoles i industrials, donades per perits de la Mancomunitat Catalana, i altres avantatges facilitades pel Govern; s'assajà per primera vegada un celler corporatiu, que si no donà tot el rendiment esperat, va fer que es perfeccionés l'elaboració dels vins i s'aconseguís més en tot.

Jo que escric aquestes ratlles, entusiasmat com sempre amb les idees socials, he de dir sincerament, hi vaig tenir el primer desengany, doncs si en la teoria resulta, sembla, exacta i plaent la cooperació social, a la pràctica, almenys en aquest cas de celler cooperatiu, m'ha resultat deficient per un motiu difícilíssim, quasi impossible, d'eliminar, com és l'egoisme individual innat en l'home. No condemno la cooperació (Déu me'n lliuri!) sinó, al contrari, l'ajudaré sempre, però reconec, com tothom, que mentre no es rectifiqui i moralitzi el sentiment o moralitat en l'obrer

individual, poca cosa hi ha d'esperar. La rectitud i la moralitat de l'individu és la base i fonament del progrés i benestar del tot, o de la comunitat.

Més tard es fundà altra entitat cooperativa, l'Ateneu, en el que també hi sóc trobat el mateix defecte, com és en tot el semblant d'altres pobles. No obstant, totes dues entitats, avui encara existents, poden fer molt pel poble, ensenyant i recolzant al petit propietari o treballador. Per aquest fi haurien de treballar, no combatent-se sinó estimulant-se, per enlairar els coneixement en l'agricultura primer i també en la il·lustració i educació del poble, comptant que, **ajudant-se mútuament, perfeccionen el poble i, combatent-se, l'espantllen, fent-se molt mal ells mateixos, més del que es pensin.** Doncs Déu ha criat l'home amb diferent manera de pensar però iguals en drets i deures socials; quan es perjudica a un del poble o veí, també se'n ressent l'economia popular a la qual tothom pot i deu contribuir-hi.

En 1923 l'electricitat entrà per primera vegada a Garriguella, essent utilitzada només particularment però a quasi totes les cases. En 1926 es posà al públic pels carrers amb fanals pels cantons, tal com és avui.

CAPITOL XXIX

La moral i religiositat del poble de Garriguella - El seu mercat diumenger - El seu Dijous Sant - Costums del poble - El seu Carnaval - Esplais del jovent cap a la Mare de Déu del Camp.

Amb relació a la matèria del capítol anterior ve que per força s'ha de tractar de la moralitat i religiò de nostre poble.

Molts recordem que nostra estimada població, teatre de nostres entremaliadures infantils, de nostres il·lusions juvenívoles, de nostres cabòries madures, en que s'hi han desenvolupat més o menys nos sentiments més preuats tant d'alegries com de tristeses, era abans una població sinó levítica, com se sol dir, almenys molt moralitzada, basat tot en els sentiments religiosos de nostres pares. Qui no recorda encara la bella i espaiosa església parroquial plena de gom a gom els diumenges a les dues misses matinals i a l'ofici...? Qui no recorda la «Plaça de Missa» tan gran i ben situada, en sortir de missa, plena d'espectadors mirant i escoltant als pabordes quan encantaven les ofrenes recaptades en llurs bazines, sobre la de Sant Antoni amb algun cap de porc, peus i butifarres que feien la denteta, i era també motiu de rialles en la cotització...? Qui no recorda aquells hortelans de l'Horta, i de Castelló que al peu del campanar exposaven tot un bé de Déu de cols, pebrots, tomates i tota classe de planters...? L'espardanyer de Figueres, en Calonge, amb la seva tauleta i la seva cadira; així com, segons el temps, els melons de Caba-

nes, les cebes i alls de Fortià, fins plats i olles de Quart, etc.; en fi, aquell mercat diumenger, que era l'alegria de la canalla per estrenar algun calçat o llaminejar alguna cirera o préssec, era el típic intercanvi de quartos xavos trets del fons més fons de les barretines, o de les butxaques aquelles lligades amb betes de les padrines més velles.

Qui no recorda el Dijous Sant a la tarda, després d'haver «picat els jueus», més de mitja plaça plena d'homes, més bé tot el poble, escoltant «l'encant del Sant Cristó»...? quan el paborde d'aquell altar amb una verga a la mà, desferra de la picada dels jueus, cridava: «Quant hi direm al Sant Cristó?» Allò era un esdeveniment; allà hi havia l'espectació més gran d'una multitud; en la cara de tothom s'hi veia un entusiasme, sobre tot en el xiuxiueig de les noies s'hi notava un nerviosisme interessant per veure de qui quedaria el «Sant Cristó» en la processó de la nit a Baix-a-Garriguella, i més en la de l'endemà al matí a la Mare de Déu del Camp. També s'hi encantava per a les noies el portar la Mare de Déu dels Dolors. Doncs solia ésser molt disputat pels homes i més pel jovent, qui havien fet vot o prometença de portar-lo, ja per haver sortit bé o lliure del soldat, o bé haver sortit sa de la guerra, o bé com a comiat o últim any de fadrinatge (això era el que interessava més al jovent). Recordo que en una competència d'aquestes entre un propietari i un «americano», fôu tal l'interès, que pujà fins a 250 pessetes, en aquell temps!, i de poc va venir que no hi hagués raons sèries entre molts d'una part i altra.

No és solament això el que demostra la religiositat de Garriguella d'abans, sinó que tot estava empapat de la seva fe i pietat franca i oberta com son caràcter. No sé que hi hagués només que una família que no anés a missa en tot l'any. Les festes eren guardades religiosament; així el diumenge era bo de veure tothom mudat i amb la cara alegroia descansar de les fatigues de la setmana i divertir-se plenament, més que no pas avui.

Els seus costums i diversions eren senzilles. Recordo que en temps de Quaresma els homes, en lloc d'anar al cafè, jugaven a bola i a bitlles dessota l'era d'en Queloi. I recordo un cas: una llebra perseguida pels gossos venint de Sant Nazari, passà pel mig de tots els espectadors, no refent-se la multitud de l'estranyesa i surt només que després de rabitllar-li les bitlles i bitllets sense tocar-la, fugí encara la llebra cap a can Trobat. En aquell temps hi havia en tot l'Empordà molta afició al joc de pilota, el que avui en dirien sport, com el de futbol. El poble de Garriguella era l'únic que en tenia dos, o sia «frontons» que potser encara es conserven sense utilitzar-los, puix hi havia molta afició i s'hi travessaven grans juguesques; essent els d'aquí grans jugadors i de molta anomenada.

Per Carnestoltes, com era dit vulgarment el Carnaval, també feien les seves moixigangues amb disfresses i figures, i fins amb algunes sàtires alusives als partits polítics locals, però amb caire força mode-

rat. Un costum hi havia, que no sé fos en cap altre poble, en deien «el Suro». Un home agafava una panna de suro molt ampla, se la posava al cap aguantant-la per medi d'una faixa lligada a la cintura i amb les mans a l'altre cap per medi d'unes cordilles com si fos un escut gros. I, ja se sabia, tota la canalla proveïda d'una gran canya tenia dret a picar al cim, com tothom, sense contemplacions. Aquest home, o jove, així apariat, empaitava a tots els homes que trobava pel carrer, fos qui fos, doncs aquell dia es permetia tot, i se'ls hi posava només al costat, i podreu comptar com anaven els cops de canya de la mainada; n'hi havia per tothom. Així és que tothom corria ficant-se pels cafès i cases fins que aquell bullit havia passat seguit de tota la quitxalla del poble. Sembla era una recordança del temps bàrbar; sovint portava raons; per aquest motiu s'anà deixant, puix jo només ho recordo un xic, que seria pels anys de 1885 o per aquí.

Més tard es generalitzà el fer una cavalcata portant-hi en Carnestoltes disfressat, representant un estranger horrorós però humorístic, algunes vegades ben caracteritzat. Ja abans s'havia preparat un cor d'ocasió que cantava l'«estudiantina» dita, o altres peces, algun any de mèrit i ben executades, captant propines per al dimarts a migdia fer un abundós àpat, «el ranxo», que es repartia als pobres i a tothom. Aquest costum encara s'estila, hi ha hagut anys que ha tingut molt èxit, sobre tot en època d'haver-hi un graciós humorista que es fingia intèrpret d'en Carnestoltes, presentant-lo que venia de les Amèriques i venia a morir aquí encantat de la vida

Generalment era costum i tradició que els diumenges a la tarda, després de la «funció», el jovent que es tractaven, aparellats ja, anessin cap a l'Horta a beure a la font que hi havia allavors, comprant rosquilles i nissos que allí mateix venien (reminiscències encara de l'antiga carretera romana, on les diligències antigues hi feien parada). I el mateix feien les parelles ja més avançades anant a la Mare de Déu del Camp, on també venia rosquilles i nissos l'ermità, i bevien l'aigua fresca del «Pou de les Delícies». Les mares que els acompanyaven de lluny amb la canalla que seguia, també era obligació després de la pregària a la Verge, que bevessin l'aigua benaurada (que és segurament la millor del terme).

Els costums i les tradicions aquestes doncs, marquen els sentiments de religió i moralitat de nostre poble en temps passat.

CAPITOL XXX

Il·lustració dels garriguellencs - La seva parla - El seu folklore - La música - La sardana «Garriguella» - La sang garriguellenca - La segona República - Els rabassaires - Garriguella i el Camp han d'ésser la joia més preuada per als seus fills.

Passant ara a un altre aspecte de la vida, s'ha de remarcar que el poble de Garriguella, com nota el Sr. Sucarrat, no era dels endarrerits, sinó al contrari. Hi ha hagut sempre gent molt instruída i, malgrat d'ésser agrícola per necessitat, hi ha hagut homes de carrera, altres dedicats a les arts i també força dedicats al comerç, estenent-se fins a l'estranger i adquirint anomenada.

En la seva parla no hi han quedat, com en altres pobles arraconats, sediments de paraules més o menys dissonants amb el restant de Catalunya; potser, si es mira bé, és dels pobles on es parla més pur el català, sense barreges ni mïxtificacions d'altres llenguatges.

El folklore seu és variat sobretot de cançons i rondalles, en què la fantasia popular s'hi ha esplaiat creant-hi i emmotllant-hi els fets de les seves gestes i fins de les seves rivalitats particulars. El recull de llegendes i rondalles seria curiós posseir-lo, doncs donaria el mirall de la vida de nostres avis escolant-se prop del foc en les invernades: La cabra d'or de Quermançó, El jueu malaït, El Comte Arnau, L'Anima d'en Rosegacebes, etc. que tot passava prop del Còrrec o bé de la Praguilla. Les rondalles de: En Pere sense por, En Pericus Tonto, i En Toni Pelareu —que era una diatriba contra els hereus— i tantes altres que es podrien trovar encara avui dia.

Per cants irònics i satírics han estat els garriguellencs dels més senyalats; com veiem ja en 1820, amb aquell cant del fet de Vilamaniscle per Sant Gil; i més tard en què no pujava un batlle o ajuntament que no fos satiritzat amb un cant o altre de força sorna.

Com a cantaires han estat sempre ben notats. A més d'haver-hi sempre algun mestre de música —com nota el Sr. Sucarrat—, han mostrat una afició innata a la melodia, sobre tot a la dolça i sentimental, que, com a empordanesos segons en Pella i Forgas, han heretat de sos passats; no a la música xorca i estrangera, sinó a la pròpia de la xamosa sardana i contrapàs, que fins en altres dies hi vingueren a estudiar els aficionats. El contrapàs encara es ballava en 1872, segons en Pere Compta, i diu que el tocaven tres músics de sequer, anomenats «Els Tres Cledaires de Vilabertran».

Han estat entusiastes de les sardanes que fàcilment han après ja els marrecs, cantant-les de seguida i xiulant-les a tot arreu. En vàries èpoques s'han fundat cors d'homes i joves, cantant-se veres peces d'art

com: La Donzella de la Costa, L'Arri Moreu, etc.; i també s'han dedicat a cants polifònics que han admirat per la justesa i afinació.

Això mateix han demostrat en els cants de l'església, puix durant molt temps foren el model d'altres pobles. Encara els vells canten un «Miserere», que no sé si és el del Trobador dit antigament, que malgrat de cantar-se en quasi tota la província, com sóc tingut ocasió de constatar, enlloc hi ha la modalitat d'aquí, notant-se que és el més autèntic i apropiat. Això fou degut segurament a que hi hagué un gran músic per Rector durant llarga temporada qui fou el mestre de tots, i deixes d'ell són encara el que queda d'afició i realitat.

Com a record d'aquesta empenta tenim avui una sardana titulada «Garriguella» que la Ràdio Barcelona ha popularitzat varies vegades, obra d'un artista empordanès, en Josep Coll, de Sant Pere, avui la cèlebre Tenora de Barcelona, qui va dedicar-la a aquest poble el dia de Santa Eulàlia de 1920, en recordança i agraïment al seu primer mestre de solfa.

Qui no recorda també la devoció i entusiasme amb què escoltàvem quan érem petits al noi Pep de Figueres, amb la tenora enlaire com mirant els estels, allà sobre l'escalinata de «missa» el dia de Santa Eulalia quan desgranava els seus vibrants perfils. Recordo que tothom hi babava sentint-lo com un cant d'enyorança de les notes de son pare, prop passat, el cèlebre Pep Ventura.

La sang goda que s'escola en nostres venes (doncs jo crec fou la raça que deixà més sediment entre nosaltres, segons els tipus que es veuen, com també s'hi noten certes modalitats gregues inesborrables, per les aficions i costums que hem mentat) és la que senyala l'empenta de nostre poble cap el treball i l'avenç que, en el seu dia, ajudant Déu, donarà el benestar a les generacions venideres, beneint aquestes l'esforç petit o gros que tots nosaltres ara hi haurem posat. Tinguem present que la història es repeteix sempre, que la futura serà igual que la passada, modificada més o menys segons les idees i les bases que nosalres hi haurem deixat.

Ara mateix, amb el trasbals de la Guerra Europea deixant aquest malestar que encara dura; amb l'enrenou de la Dictadura de 1923; com últimament amb l'enfonsament de la Monarquia en 1931, venint la República, aquesta esperada per a la pau i tranquil·litat, ha passat el de sempre: les passions i instints baixos de tot poble han remogut la societat; nostre poble corre la mateixa sort dels altres amb les lluites i rivalitats.

També la qüestió social s'ha explotat per un i altre costat. Això que molts es pensaven que era d'ara, no ho és; sinó que és el problema constant de la humanitat: Com veiem a Grècia en el segle V abans de Crist, fent-se cèlebre aleshores Solon; després a Roma en la revolta dels esclaus tenint per capdill a Espartaco; com a l'edat mitjana amb la Reforma i més cap aquí amb la revolta dels Remenses; ara, aquí, ha

tingut lloc la qüestió dels Rabassaires que com totes (i sempre passarà igual) s'han deixat portar per la política que alguns vius han explotat; i en canvi no han aparegut enlloc les reivindicacions redemptores que tan havien il·lusionat.

Garriguella: En resum, la teva Història et diu: Guarda la fe en Crist que et llegaren tos pares, única salvació i garantia de progrés de la Humanitat; estima la pau i honradesa que d'ells heretares. Practica el teu treball i esforç en l'esfera que et trobis, com t'ensenyaren ells; i no esperis pas altra redempció en els vaivens de la vida, puix de Redemptor només n'ha aparegut un, Jesús, i no en vindrà mai més cap.

I tu, jovent de Garriguella: honra i estima el teu poble natal, que el que estima la Pàtria, petita o gran, estima a sa mare, com diu el poeta. Esplaiat, fantasiat, si vols, però no oblidis mai aquesta hermosa vall del Gerisena, bressol de la teva infantesa, niu de les teves il·lusions, i arresera't sempre a l'ombra de la Verge del Camp, mira enllà de la plana empordanesa, canta si et plau, amb cor juvenívol un himne de glòria a la Raça forta, valenta i honrada que amb les seves gestes immortals enlairaren i ennobliren nostres passats.